

Krzysztof Konecki

Anselm L. Strauss – pragmatyczne korzenie, pragmatyczne konsekwencje Anselm L. Strauss – pragmatyczne korzenie, pragmatyczne konsekwencje

Przegląd Socjologii Jakościowej 11/1, 12-39

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof T. Konecki
Uniwersytet Łódzki

Anselm L. Strauss – pragmatyczne korzenie, pragmatyczne konsekwencje¹

Abstrakt W artykule zaprezentuję dokonania Anselma Straussa i kontekst filozoficzno-socjologiczny powstawania jego koncepcji socjologii. Przedstawię skrótowo jego biografię i rozwój naukowy, dorobek z zakresu psychologii społecznej, metodologii nauk społecznych, socjologii pracy oraz teorii socjologicznej, gdzie nawiążę do inspiracji wywodzących się z idei pragmatyzmu. Elementem spajającym całość dorobku naukowego A. Straussa jest i procesualne, i interakcyjno-konstruktywistyczne ujęcie rzeczywistości społecznej, procesualno-strukturalne ujęcie jaźni i tożsamości oraz kategoria interakcji będąca podstawą wszelkiego działania, gdzie temporalność jest jednym z głównych wymiarów analizy życia społecznego. Zaprezentuję także jego koncepcję tożsamości i jej interakcyjno-konstruktywistyczny charakter wywodzący się z tradycji pragmatyzmu społecznego. Przedstawię ponadto uwarunkowania powstawania jego dokonań metodologicznych.

Słowa kluczowe Anselm L. Strauss, interakcjonizm symboliczny, pragmatyzm, szkoła chicagowska, socjologia jakościowa

Krzysztof T. Konecki, prof., kierownik Katedry Socjologii Organizacji i Zarządzania UŁ, członek Executive Committee of European Sociological Association, Prezydium Komitetu Socjologii PAN, Zarządu PTS i przewodniczący Sekcji Socjologii Jakościowej i Symbolicznego Interakcjonizmu PTS. Jego obszar zainteresowań naukowych to m.in.: socjologia jakościowa, teoria ugruntowana, interakcjonizm symboliczny, socjologia wizualna oraz socjologiczne badania nad medytacją i jogą.

Adres kontaktowy:

Katedra Socjologii Organizacji i Zarządzania
Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Rewolucji 1905 r. nr 41, 90-214 Łódź

Nota biograficzna Anselma L. Straussa

Anselm L. Strauss jest klasykiem socjologii i psychologii społecznej. Był zatrudniony przez wiele lat na Uniwersytecie Kalifornijskim San Francisco (UCSF), gdzie wykładał socjologię i metody jakościowe oraz prowadził badania z zakresu socjologii medycyny. Na Uniwersytecie Kalifornijskim San Francisco pracował 27 lat. Stworzył *Department Of Social and Behavioral Sciences*, którym kierował przez wiele lat. Do pracy w tej instytucji Strauss zaangażował

¹ Niniejszy artykuł jest poszerzoną wersją wprowadzenia do książki Anselma L. Straussa pt. *Zwierciadła i maski. W poszukiwaniu tożsamości* (2013).

takich wybitnych socjologów, jak: Leonard Schatzmann, Egon Bittner, Barney Glaser, Fred Davies, Eliot Freidson i wielu innych. Przez lata odwiedzali go uczeni z różnych krajów, którzy jeździli do Profesora na konsultację, a także by uzyskać moralne i psychologiczne wsparcie w ich przedsięwzięciach badawczych.

Anselm Strauss opublikował 33 książki oraz ponad 100 artykułów. Jego zainteresowania badawcze były niezwykle wszechstronne. Bardzo trudno w krótkim wprowadzeniu do jednej jego pracy ująć ogrom dorobku i wkładu A. Straussa do wiedzy socjologicznej i psychologii społecznej. Dlatego też moje rozważania dotyczące jego twórczości będą ogólne i skrótowe.

Głównym osiągnięciem A. Straussa są jego dokonania w obszarze teorii i metodologii badań jakościowych, socjologii pracy i profesji, badań nad chorobami przewlekłymi oraz negocjacji. Głównym źródłem jego inspiracji dla dokonań w socjologii i psychologii społecznej był pragmatyzm społeczny i szkoła socjologiczna zwana interakcjonizmem symbolicznym, często utożsamiana ze szkołą psychologii społecznej. A. Strauss był laureatem prestiżowej w środowisku socjologii amerykańskiej nagrody imienia G. H. Meada oraz H. Blumera. Wspólnie z Barneyem Glaserem opracował jakościową metodologię badawczą, która jest obecnie znana w świecie jako metodologia teorii ugruntowanej. Praca ta stała się przyczynkiem do powstania nowego odłamu w interakcjonizmie symbolicznym, zwanego często teorią ugruntowaną. Anselm Strauss jest bardzo popularnym autorem w Niemczech i Francji, Japonii. Książka *Zwierciadła i maski. W poszukiwaniu*

tożsamości (polskie wydanie – 2013) została przetłumaczona na język niemiecki i francuski, japoński, portugalski i hiszpański.

Jedną z książek z roku 1967, której był współautorem, *The Discovery of Grounded Theory* (polskie wydanie – 2009), nie tylko zalegitymizowała powszechne użycie metod jakościowych w czasie, gdy ilościowe i pozytywistyczne podejście do badań zdominowało socjologię oraz wiele innych dyscyplin humanistycznych, ale także wskazała drogę do budowania teorii związanej z badaniami empirycznymi. Książka ta została opublikowana w Polsce przez wydawnictwo Nomos w roku 2009 i okazała się być bardzo popularną w różnych środowiskach naukowych. Jest ciągle poszukiwana przez polskich badaczy z dziedziny nauk społecznych.

Przez całą swoją niezwykle twórczą karierę naukową A. Strauss podkreśla wagę teorii i jej rolę w rozwoju wiedzy naukowej. Stworzył on teorie rzeczowe średniego zasięgu, na przykład interakcyjne teorie procesów pracy medycznej (1985, wraz ze swymi współpracownikami), jak i teorie formalne, dotyczące na przykład przejść statusowych (1971, wspólnie z B. Glaserem) czy kontekstów świadomości (1965a, wspólnie z Glaserem), negocjacyjną teorią ładu społecznego (1978a), ogólną interakcjonistyczną teorię działania (1993) czy teorię tożsamości opisaną w wydawanej w Polsce właśnie w roku 2013 książce *Zwierciadła i maski* (*Mirrors and Masks* [1959]).

Strauss był uczniem H. Blumera (z kolei Blumer był pod wpływem pragmatysty społecznego Georga Herberta Meada), pod kierunkiem którego napi-

sał pracę magisterską dotyczącą zachowań zbiorowych (1942, w tym przypadku zajmował się przyczynami powstawania paniki), a pracę doktorską obronił w roku 1945. Jego promotorem był Ernest Burgess, jeden z współtwórców pierwszej szkoły chicagowskiej, badacz nastawiony na praktyczne zastosowania wiedzy socjologicznej (Burgess 1928; zob. także Fine 1995; Deegan 2007: 12, 15–16; Papanichristos 2012: 478).

Był także niezwykle inspirującym nauczycielem. Na jego seminaria jeździli badacze z całego świata: Niemiec, Meksyku, Francji, Japonii i Polski. Sam spędziłem rok na seminarium badawczym (1994–1995) w UCSF, w czasie którego doradzał różnym badaczom, jak analizować dane i jak uogólniać na podstawie analiz danych empirycznych. Był prekursorem grupowych analiz danych jakościowych. Wydrukowane dane rozdawano badaczom, którzy kodując je wspólnie, dyskutowali nad kategoriami i hipotezami (por. Strauss 1987: 303–304). Był nauczycielem niezwykle życzliwym dla studentów. Jego uwagi były głównie pytaniami, które zadawał referentom na swych seminariach (dlaczego, po co, co z tego wynika dla twego celu badawczego, dlaczego właśnie tak to zrobiłeś itp.). Nie mówił, jak robić badania i nigdy nie dawał gotowych odpowiedzi (por. Legewie, Schervier-Legewie 2004). Jego pytania były otwarte i zmuszały badaczy do pracy mentalnej i objaśnień, które w pewnym momencie, nawet gdy mówiliśmy tylko o empirii, nabierały charakteru refleksji teoretycznej. Inspirował i zachęcał do dalszego wysiłku, poszukiwania grup porównawczych, co wiązało się z dodatkową pracą i wysiłkiem. Zachęcał do porównań i budowania uogólnień teoretycznych.

Psycholog społeczny

W pierwszej fazie swej kariery naukowej Anselm Strauss zajmował się problemami symbolizacji i poznania z punktu widzenia psychologii społecznej (1946a). Można stwierdzić, że na początku swej kariery naukowej był przede wszystkim psychologiem, choć stopniowo stawał się „psychologizującym socjologiem” zainteresowanym sferą społeczności, ale zawsze w powiązaniu z indywidualnymi definicjami sytuacji. Interesował się także teoretycznymi i metodologicznymi aspektami psychologii społecznej (Lindesmith, Strauss 1952). Ponadto nauczał psychologii społecznej, co zaowocowało napisaniem wielokrotnie wznawianego podręcznika (wspólnie z Alfredem Lindesmithem) *Social Psychology* (1949). Można powiedzieć, że pojęcia i koncepcje zawarte w *Zwierciadłach i maskach* kształtowały się właśnie w tym okresie silnego zainteresowania psychologią.

W jednym ze swoich pierwszych artykułów naukowych, *The Ideal and the Chosen Mate* z roku 1946, A. Strauss podejmuje problem symbolizacji w odniesieniu do wyobrażeń przyszłego partnera². Choć w artykule tym nie ma powołań na klasyków pragmatyzmu czy socjologii, można zaryzykować twierdzenie, że sposób widzenia otoczenia społecznego jest inspirowany pragmatyzmem społecznym (Mead 1975; por. także Blumer 2009; zob. także opis inspiracji dla metodologii, której używał [Strauss 1987: 170–175])³. Według Straussa symbolizacje po-

² Strauss wyborem partnerów zajmował się także w kontekście międzyrasowym, kiedy badał małżeństwa amerykańskich żołnierzy z Japonkami po drugiej wojnie światowej (1954a).

³ Podkreślam, że A. Strauss był uczniem Herberta Blumera, głównego kontynuatora myśli Geорга Herberta Meada, i pisał pod jego kierunkiem pracę magisterską.

kazują, że korzenie tworzenia ideału partnera tkwią w wyobrażeniach jednostek odnośnie społecznych struktur (klas, rasy, narodowości itp.)⁴. W tym czasie były to badania ilościowe, w których reguła większości decydowała o interpretacjach danych. Interpretacje te wspomagane były wypowiedziami samych badanych, które tworzyły pewną typologię idealnych partnerów. Dzisiaj powiedzielibyśmy, że A. Strauss używał „metod mieszanych” (*mixed-methods* [Mingers, Brocklesby 1997]). Ilościowa analiza i dane statystyczne dawały podstawę do formułowania hipotez, a cytaty z wywiadów jakościowych pokazywały podstawy decyzji badanych odnośnie wyboru idealnego partnera w rozważaniach mentalnych (Strauss 1946b: 206). Ponadto Strauss konstruował kwestionariusze na podstawie wstępnych wywiadów swobodnych, które pomagały skonstruować pytania zamknięte do kwestionariuszy, czyli stosował dwa rodzaje metod i danych (Strauss 1946a: 555). Długie cytaty z wywiadów miały być niejako dowodem procesów mentalnych (*mindings*), kiedy badane osoby porównują i wybierają w wyobraźni cechy partnerów, pracując w ten sposób nad swoją tożsamością, by dostosować się do postaw i opinii innych oraz ideału, który na tej podstawie tworzą. Procesy mentalne, tak podkreślane w pragmatyzmie społecznym (Mead 1975: 165–188), są tutaj analizowane odnośnie konkretnego przedmiotu refleksji umysłowej. Ponadto wybór partnera związany jest według Straussa z procesem socjalizacji i kształtowaniem się w czasie jego trwania pewnych poglądów na świat i innych. Rodzice mają wpływ na przyszły wybór partnera przez dziecko, jednak wybór ten jest wielowymiarowy, a wpływ rodziców

skomplikowany i niejednoznaczny (Strauss 1946a). Strauss pokazuje w tym artykule wielość możliwych układów czynników socjalizacyjnych wpływających na wybór przyszłego partnera. Konteksty socjalizacyjne w rodzinach są różne i można stworzyć z nich pewne typologie oddziaływań rodziców (np. podobieństwo do ojca, ambiwalentne relacje z matką i przyjacielskie relacje z ojcem, satysfakcjonujące relacje z obydwojma rodzicami, negatywne postawy w stosunku do obydwojga rodziców itp.).

To zainteresowanie Straussa powstawaniem symbolicznych wyobrażeń dotyczyło także procesu powstawania pojęć ogólnych, takich jak pojęcia reguł moralnych u dzieci, które ewentualnie mogą być przenoszone później na wiele sytuacji społecznych. Strauss analizował, jak powstaje znaczenie pieniędzy i jak powstają reguły związane z ich używaniem (Schuessler, Strauss 1950; Strauss 1954b). W cytowanym artykule z roku 1954 widać wyraźnie, jak A. Strauss pokazuje, że powstawanie koncepcji reguł społecznych u dzieci jest procesem. Nie dokonuje się to poprzez nagłe skoki rozumienia (*saltatory development*), ale jest stopniowo kształtowane w procesie zabawy, gry i szerszego rozumienia reguł (*gradual development*). Weryfikuje on niejako pozytywnie tezy Piageta o stopniowym rozwoju regularności w zachowaniach dziecka. Można wyróżnić etapy tego rozwoju. Dziecko zaczyna od prostego rozumienia znaczeń pieniędzy i związanej z tym prostej wymiany towaru za pieniądź. Później rozszerza to rozumienie na relacje społeczne związane z konkretną wymianą, kiedy już wymiana nie jest typu „pieniądze za towar”, ale także „pieniądze za pracę” (np. że pomocnik sprzedawcy także musi być opłacany oraz właściciel sklepu także bierze pewną

⁴ Kilka lat później łączy problem konceptualizacji i symbolizacji ze strukturą społeczną (Schatzman, Strauss 1955).

sumę pieniędzy dla siebie). Dziecko stopniowo rozwija także koncepcję kredytu i jego ograniczeń. W pewnym wieku pojawiają się reguły moralne (9–11 lat), dziecko wie już, że właściciel sklepu nie powinien wydać mniej pieniędzy niż to wynika z określonej kalkulacji i cen towaru.

Dziecko rozwijając się moralnie, musi zacząć przyjmować różne perspektywy oglądu danej kwestii i zrezygnować z własnej tylko perspektywy oglądu. Strauss potwierdza tutaj także hipotezy Piageta dotyczące rozwoju moralnego dziecka. Multiperspektywizm jednostki, a nie przymus, kary i nagrody (widzimy tutaj antybehawioryzm Straussa) prowadzi do rozwoju rozumienia reguł moralnych. Podejmowanie różnych ról społecznych (sprzedawców, klientów, pomocników itp.) pozwala wytworzyć wiele perspektyw. Wtedy również pojawiają się klasyfikacje (Strauss 1954b: 205), niektóre są nowe, a czasami stare są zmieniane bądź przystosowywane do nowych sytuacji. Przyjmowanie ról innych wiąże się z rozwojem symboli i pojęć u dziecka. W koncepcjach ról znajdują się także motywacje dla określonych, właściwych społecznie zachowań. Klasyfikacje i pojęcia są łączone w sensie społecznych uwikłań jednostki (podejmowania ról), a nie tylko logicznego łączenia różnych perspektyw przez jednostkę, tak jak twierdził Piaget (Strauss 1954b: 207). Stosując tutaj koncepcję Meada (zob. 1975: 104–105 i nast.) łączącą wytwarzanie pojęć z uczeniem się ról społecznych, Strauss rozszerza rozumienie Piageta odnośnie powstawania klasyfikacji i pojęć. Pokazuje, że istotny jest tutaj kontekst społeczny. Ponadto poszukiwanie stadiów procesów społecznych staje się u Straussa niejako dyrektywą metodologiczną, co można zauważyć później w koncepcji metodo-

logii teorii ugruntowanej (chodzi o koncepcję podstawowych procesów społecznych jako centralnych kategorii badań).

Przywiązanie do widzenia środowiska społecznego przez pryzmat procesów widać zatem już na początku kariery badawczej A. Straussa. Rekonstruując fazy rozwoju moralnych reguł, pokazuje on, że każda z tych faz jest warunkiem pojawienia się fazy następnej. To myślenie w kategoriach procesów i faz wyraźnie daje o sobie znać w jego późniejszej koncepcji metodologicznej paradygmatu kodowania, gdzie konsekwencje jakiegoś działania są warunkiem pojawienia się następnej fazy działań (Strauss 1987: 27–28, 64–65).

Konstruowanie tożsamości w pracy *Zwierciadła i maski*

Praca *Zwierciadła i maski* należy obecnie do klasyki psychologii społecznej i socjologii. Wywarła ona duży wpływ na wielu badaczy zajmujących się problematyką tożsamości, biografii, interakcji (Bokszański 1986; Maines 1991; Riemann, Schütze 1991; Clarke 2006; zob. także Konecki 1988; 1992; 2007). W swoim czasie praca ta była podsumowaniem teorii tożsamości rozwijanej w interakcjonizmie symbolicznym. Choć książka ta jest zwieńczeniem dorobku (z pewnego okresu twórczości A. Straussa) z zakresu psychologii społecznej, to jednak głównie znajduje uznanie w socjologii. Może to wynikać z tego, że Strauss nie wszedł w pełni w badania eksperymentalne, które w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych całkowicie zdominowały psychologię społeczną. Idąc pod prąd tym tendencjom, szczególnie stosując meto-

dy jakościowe w swoich badaniach i inspirując się niepopularnym wówczas w naukach społecznych pragmatyzmem, nie mógł wejść w referencyjny system powołań, który dotyczył głównie weryfikacji hipotez, a nie stawiania nowych hipotez oraz opisu i odkrywania dla nauki nowych problemów teoretycznych i badawczych.

Ważny jest też kontekst ukazania się książki. Po raz pierwszy ukazała się w roku 1959 (choć prace nad nią A. Strauss rozpoczął już w 1953 roku; zob. Wprowadzenie do wydania francuskiego tej pracy [1992]), a więc trzy lata po ukazaniu się pierwszego wydania książki E. Goffmana *The Presentation of Self in Everyday Life* (polskie wydanie *Człowiek w teatrze życia codziennego* w roku 1981), która również dotyczy problematyki tożsamości, jej procesualnego charakteru. Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych zaczęto zastanawiać się w socjologii nad statusem ontologicznym pojęcia osobowości, jaźni i tożsamości (Goffman 1961 [polskie wydanie – 2011]; 1963 [polskie wydanie – 2005]; Becker 1963 [polskie wydanie – 2009]). Rozpoczęły się poszukiwania procesów związanych raczej z kreacją i transformacją tożsamości, prezentacją siebie, jaźnią sytuacyjną, kulturowymi i subkulturowymi uwarunkowaniami sposobów konstrukcji tożsamości niż poszukiwaniem struktur osobowości lub tożsamości. Treść tożsamości była oczywiście istotna u obydwu wspomnianych autorów, ale bardziej istotne okazywały się procesy jej wytwarzania, opracowywania i prezentowania w interakcji. W latach sześćdziesiątych zaczynał stopniowo zmieniać się klimat intelektualny w socjologii amerykańskiej, ciągle zdominowanej przez funkcjonalizm i badania sondażowe (zob. Wprowadze-

nie do francuskiego tłumaczenia pracy *Mirrors and Masks* [1992]).

A. L. Strauss ukazuje w pracy *Zwierciadła i maski* procesualny wymiar tożsamości ludzkiej. Tożsamość nie jest strukturą, która wyznacza jednostce kierunek działań. Jest ona procesem, w który zaangażowane są definicje sytuacji wielu stron interakcji oraz negocjacje tożsamości. Tożsamość jest konstruowana. Fluktuująca tożsamość, aczkolwiek zakorzeniona społecznie, została odkryta wiele lat wcześniej niż sobie wyobrażają niektórzy współcześni i/lub ponowocześni teoretycy. Ich pomysły są pewną, mniej lub bardziej świadomą repliką dokonań A. L. Straussa i szerzej – symbolicznego interakcjonizmu oraz pragmatyzmu społecznego.

Tożsamość jest dla Straussa wytworem interakcji i tam można znaleźć zmienne interweniujące dla ciągłej zmiany i transformacji tożsamości. Zatem naturalne jest to, że teoria zmian i transformacji tożsamości zaprezentowana przez A. Straussa powinna też odnosić się do społeczeństw współczesnych podlegających niezwykle szybkim zmianom i transformacjom. Transformacje tożsamości wiążą się przecież z szerszymi zmianami społecznymi, w tym strukturalnymi, na przykład zmianą struktury klasowej, powstawaniem nowych klas społecznych i grup społecznych (prekariatu) czy zmianami instytucjonalnymi i technologicznymi. Dla A. Straussa życie społeczne było procesem ciągłej zmiany, tożsamość jest częścią tego procesu (zob. Maines 1991: 5).

Książka *Zwierciadła i maski* rozpoczyna się od omówienia problematyki języka i jego wpływu na

relacje jednostki w stosunku do innych. Jednostka ocenia poprzez nazywanie obiekty, które postrzega. Nazywanie wskazuje na obiekty, ale i wyznacza ich granice, pozwala je odróżnić od innych. Różnicowanie jest procesem mentalnym, który wiąże się z klasyfikacją obiektów w otoczeniu człowieka. W odniesieniu do jednostki ludzkiej także poprzez bycie nazwaną przez innych jest ona również oceniana przez innych. Poza tym klasyfikacje pociągają za sobą określone działania, zatem język niejako je wyznacza, jest warunkiem działania. Ponadto klasyfikacje konstruuje określone oczekiwania wobec wskazywanych obiektów oraz jednostek ludzkich. Te oceny wpływają z kolei na zjawisko wytwarzania tożsamości, która powstaje tak jak w wielu dziełach W. Gombrowicza „pomiędzy”, czyli w odniesieniu do analiz A. Straussa – w interakcji. Tożsamość nie jest wynikiem tylko pracy umysłu, jak często sugerują psychologowie, ale jest wynikiem ścierania lub kooperacji partnerów interakcji. Jest konstruktem społecznym powstającym pomiędzy co najmniej dwoma umysłami. Proces nazywania rozpoczyna wytwarzanie tożsamości jednostki, ale nie kończy tego procesu (roz. I, „Język i tożsamość” [Strauss 2013]).

Tożsamość podlega permanentnym zmianom, szczególnie we współczesnych społeczeństwach. Ze względu na ruchliwość społeczną i przemieszczanie się przestrzenne jednostek oraz zmiany przynależności grupowej tożsamość jednostki podlega odmiennym ocenom i samoocenom, a tym samym zmianom (roz. II, „Oceny siebie a przebieg działania” [Strauss 2013]). Jednostka ocenia siebie i ciągle przystosowuje swoją definicję tożsamości

do zmieniających się sytuacji i ocen z tym związanych. Jednostka konstruuje siebie. Współczesne społeczeństwa podlegają permanentnym zmianom, które ponadto dokonują się niezwykle szybko, a jednostka podlega coraz to nowym ocenom z różnych punktów widzenia, które pojawiają się wraz ze zmianami instytucjonalnymi, powiększaniem się liczby kontaktów interpersonalnych. Tożsamość jednostki podlega ciągłym modyfikacjom i procesom przystosowawczym.

Tożsamość jest zatem powiązana ze strukturą społeczną, bowiem jednostka przechodzi również poprzez różne statusy, zmienia się jej pozycja społeczna (roz. 3. „Interakcja” [Strauss 2013]). Jednostka może być często zmuszana do przyjęcia określonego statusu i/lub wejścia w określone statusy (*status forcing*), kiedy na przykład jesteśmy ośmieszani przez innych lub upokarzani. Często także zostaje do danych pozycji zsocjalizowana, wytrenowana (*coaching*). Tożsamość jednostki zależy zatem od jej relacji z innymi osobami. Nasze zachowania są uzależnione od wymogów sytuacyjnych. Rozpoznanie sytuacji ma charakter semantyczny. Chodzi o rozpoznawanie sytuacji i nadanie jej znaczenia, by prawidłowo w niej działać. Wszystko to związane jest z rozpoznaniem wielu wskazówek, które informują nas, czym jest dana sytuacja, w której w danej chwili się znaleźliśmy. Nasza tożsamość w określonej sytuacji nie jest dana, często ma charakter problematyczny. Partnerzy często nie wiedzą, kim tak naprawdę jesteśmy, czyli jakie jest nasze wyobrażenie o nas samych. Chodzi o to, by nasza definicja siebie zawsze znalazła uznanie w oczach innych i została przez innych zaakceptowana. Inni zatem nas kształtują. Ocena sytuacji

zależy od naszej motywacji do perswazji i negocjacji tożsamości i ta motywacja jest częścią naszego działania, nawet jeśli nie jest jasno zwerbalizowana. Procesy umysłowe wiążą się zatem ściśle z działaniem⁵.

W rozdziale IV „Transformacje tożsamości” autor podejmuje fundamentalny problem przemiany tożsamości w kontekście biograficznym. Jednostka doświadcza wielu punktów zwrotnych (*turning points*), które sukcesywnie zmieniają jej definicję tożsamości. Dotyczy to również osób dorosłych. Zatem procesy socjalizacji dotyczą również dorosłych (wcześniej, jak pamiętamy, Strauss zajmował się procesem socjalizacji przy okazji badań nad powstawaniem reguł moralnych i znaczeń pieniędzy). A. Strauss jako jeden z pierwszych socjologów zwrócił na to uwagę z tak mocnym akcentem analitycznym na te procesy. Na przykład mamy do czynienia w życiu społeczeństw z uregulowanymi przejściami statusowymi (*regularized status passa-*

⁵ Widać tutaj wyraźny wpływ pragmatyzmu na koncepcję Straussa. Zobaczmy, jak do tego problemu podchodzi Dewey. Myślenie powstaje pod wpływem działania. Poprzez opanowywanie ciała dziecko przystosowuje się według Deweya do fizycznego i społecznego otoczenia. Koordynacja ruchów i postrzeżeń zmysłowych jest myśleniem, ale jednocześnie działaniem (Dewey 2002: 167–170). Przystawianie wiedzy jest dla Deweya „rezultatem uwagi, obserwacji, doboru, eksperymentowania i potwierdzania przez wyniki” (Dewey 2002: 171). Wynik czyni praktyczną różnicę lub nie. Jeśli czyni, to myśli zaprowadziły nas do konkretnych konsekwencji praktycznych i ich prawdziwość wiąże się zatem z ich faktycznym wpływem na rzeczywistość (zob. James 2004: 26–27). Widać tutaj wyraźny wpływ pragmatyzmu, działanie jest wskaźnikiem dla pracy umysłu, jego procesów, porównywania, ważenia, wybierania alternatyw działania. Ponadto działanie zmienia świat poprzez zmianę naszej tożsamości bądź jej podtrzymanie, odtworzenie lub częściową modyfikację jej treści. Dewey wyraźnie podkreśla, jak kształtują nas inni. Często są to bezpośrednie reakcje innych, jak w sytuacji interakcji nauczyciel–uczeń, ale często również oddziaływanie innych na nasze zachowanie, nawet gdy ma faktycznie miejsce, jest nie do końca uświadomiane i możliwe do zwerbalizowania (Dewey 2002: 51).

ge), które obudowane są rytuałami, i dotyczy to nie tylko społeczeństw przedliterackich, ale również współczesnych.

Ważnym procesem zmiany tożsamości jest *coaching*⁶. Odbywa się on w pewnej relacji pomiędzy osobą, która chce „przesunąć” drugą osobę dalej po ścieżce różnych faz kariery, kiedy te stopnie nie są w pełni zinstytucjonalizowane. *Coach* jest ekspertem w określonej dziedzinie i zwraca uwagę na zachowania swego podopiecznego, na które sam podopieczny nie zwróciłby uwagi. Chodzi tutaj o działania, które pomagają w rozwoju podopiecznego w dziedzinie, w której dokonuje się ten rozwój (np. w pracy zawodowej, w rozwoju kariery, w rozwoju konkretnych umiejętności itp.) Ponadto *coach* rozpoznaje pewne znaki postępu podopiecznego i informuje go o nich. Nauczający tworzy trudne sytuacje dla podopiecznego, w których od niego oczekuje określonych reakcji. Istotną sprawą jest zaufanie pomiędzy *coachem* a nauczonym adeptem. Czasami podopieczny musi zdecydować, czy *coach* nadal mu pomaga, czy też być może nawet szkodzi. Pewnym niebezpieczeństwem dla tej relacji jest sprawa identyfikacji z *coachem*. Pełna identyfikacja nie pozostawia podopiecznemu żadnej wolności. Imitacja *coacha* nie wystarcza do zrobienia postępu. Może się zdarzyć, że *coach* także skorzysta na tej relacji, jego tożsamość także może ulec zmianie na skutek sukcesu ucznia. Większość procesów *coachingowych* jest

⁶ A. Strauss nie przewidział, że pojęcie *coachingu*, którego on używał, znajdzie powszechne obecnie zastosowanie w szkoleniu menedżerów we współczesnych korporacjach (Marciniak, Rogala-Marciniak 2011). Promotorzy współczesnych idei *coachingu* nie powołują się na Straussa, choć proces, w którym uczestniczą jako agenci zmiany tożsamości swego podopiecznego, dokładnie dotyczy tych zmian tożsamości i kontekstów, w których się to odbywa, i o których pisał A. Strauss.

związana z organizacjami, pozycjami i karierami, a więc ze strukturą społeczną⁷.

W rozdziale tym Strauss omawia sytuację „prania mózgu” jako metody zmiany statusu. Jest to niejako kraniec kontinuum zmiany statusu od dobrowolnego przejścia poprzez społecznie uregulowane przejścia statusowe, do przejść całkowicie wymuszonych. „Pranie mózgu” tak jak konwersja kończy się radykalną zmianą tożsamości. Proces ten posiada pewne uniwersalne fazy: deklaracji zmiany tożsamości, poświęcenia, zdrady i zaangażowania.

W rozdziale piątym „Zmiany a ciągłość” autor omawia relację pomiędzy tożsamością (*self*) i znaczącymi innymi. Jak ta relacja wpływa na kontynuację osobistej biografii jednostki? Czy jest możliwa zmiana i dlaczego jest bądź nie jest możliwa? Bardzo istotna jest tutaj sprawa przynależności pokoleniowej danej jednostki i znaczącego innego, który może na nią oddziaływać. Przekaz wartości i wzorów zachowań może zatem być związany z wiekiem partnerów interakcji i z ich przynależnością grupową w różnych czasach/pokoleniach⁸.

⁷ Problem procesu identyfikacji i imitacji *coacha* przez podopiecznego przypomina nam to, co pisał John Dewey (2002: 51–52) o naśladownictwie nauczyciela przez ucznia. Często następuje tutaj bezwiedne przyjmowanie pewnych wzorów zachowań od nauczyciela, co nie zawsze jest korzystne w tego typu procesie kształtowania tożsamości. Rozwój intelektualny i osobowy nie może odbywać się tylko poprzez powielanie zachowań innych. Ponadto nauczyciele mogą popełniać błąd osądzania czyichś procesów myślowych według tych, których sami doświadczają. Innym błędem, na który wskazuje Dewey (2002: 54), jest nastawienie na zadowolenie nauczyciela, a nie na zmianę własnych postaw i rozwój własnej osoby.

⁸ Na wpływ znaczących innych na zmiany tożsamości wskazywał Strauss (wraz z Beckerem [1956: 262]) przy okazji analizy powiązania karier.

Ważna jest tutaj również historia grupy/grup (kolektywnej pamięci), do których jednostka przynależy, bowiem zmiany jej tożsamości są niejako paralelne ze zmianami kultur lub subkultur grup uczestnictwa lub grup odniesienia (patrz roz. 6 omawianej pracy – „Członkostwo i historia”). Można powiedzieć, że nośnikami pamięci światów społecznych są jednostki. Jest jednak ona związana z symbolami, które wytwarza dany świat społeczny. Społeczne pochodzenie pamięci jest istotne, ale podlega ono transformacji na poziomie interakcji, na przykład kiedy jednostka odrzuca pewne fakty lub też kiedy zmienia się definicja ideologii grupy i jednostka musi się zmienić, by do niej nadal przynależać. Jednostka ma oczywiście inne wyjście, może się zdystansować do grupy, z którą się identyfikowała.

Generalnie jednak, analizując tożsamości indywidualne, A. Strauss stwierdził, że nie można abstrahować od tożsamości zbiorowych. To one umieszcwiają nas w konkretnych interakcjach, czasami możemy sobie zdawać sprawę z powiązań ze zbiorowymi tożsamościami bardziej, czasami mniej. W rozdziale „Członkostwo i historia” Strauss przedstawia dyskusję pomiędzy Serbem i Chorwatem, którzy definiują swoje tożsamości w kontekście narodowym i historycznym. Odbywa się między nimi swoista debata historyczna, która ma sprecyzować, czym są ich narodowe tożsamości. Co to znaczy być Chorwatem i Serbem w jednym państwie, mając różne zbiorowe historie? Uwikłania historyczne i zbiorowe naszych indywidualnych tożsamości powinny stać się przedmiotem analizy socjologa i psychologa społecznego. Aktualne tożsamości należy rozpatrywać w perspektywie historycznej, jest to właściwie historia teraźniejszości w przeszłości, gdzie tu

i teraz jest głównym punktem odniesienia badania uwarunkowań historycznych dla jakichś zjawisk. Samo skrupulatne badanie historii nic nie wniesie do analizy tożsamości, jeśli nie zobaczymy, w jakich kontekstach się ona w danej chwili kształtuje, choć oczywiście w odniesieniu do historii szerszych zbiorowości (por. Baert 2003: 101–102; 2005: 198). Przeszłość o tyle ma znaczenie, o ile wpływa na i/lub zmienia rzeczywistość lub koncepcje o tej rzeczywistości (zob. możliwe rozumienia historii wg Straussa [1995: 5]). Przeszłość jest według G. H. Meada rekonstruowana z perspektywy terażniejszości. Jest tak wiele przeszłości, ile jest perspektyw. Co niezwykle istotne, zapamiętywanie jest aktywnym, rekonstruującym i selektywnym procesem. Jest też częścią szerszego działania niż tylko działanie jednostkowe (Mead 1956: 60–68; Strauss 1956: X).

Strauss właściwie przedstawia tutaj swoją wizję podstawowych kategorii oraz wymiarów do analizy tożsamości indywidualnej. Tym najszerszym wymiarem jest wymiar narodowy, choć obecnie na pewno dodalibyśmy wymiar globalny, ponieważ mamy obecnie do czynienia z tak zwanymi „włóczęgami”, których punktem odniesienia jest świat bez granic, a tożsamości stają się fragmentaryczne i nie potrzebują zakorzenienia w strukturze społecznej (zob. Bauman 1994). Wymiary, które opisuje w wyżej wymienionej pracy Strauss, przypominają nam matrycę warunków, którą stworzył on do kodowania warunków występowania różnych kategorii (patrz paragraf o metodologii).

Podsumowując dokonania w zakresie psychologii społecznej, można stwierdzić, że tożsamość we-

dług A. Straussa kształtuje się w wielu wymiarach: **w działaniu, interakcji, języku, świecie społecznym, w odniesieniu do narodu**. Wymiary te wyodrębniono analitycznie, idąc tropem przedstawianej koncepcji, bowiem konteksty, w których jednostka występuje, zasysają te wymiary w jedno centrum oddziaływań. Wymiary te wzajemnie się przenikają i często trudno je nawet analitycznie wyróżnić.

Tożsamość jest zatem konstruowana w działaniu. Działanie związane jest z procesami umysłowymi, gdzie językowe klasyfikacje obiektów pełnią funkcję praktyczną, pozwalającą jednostce osiągać określone efekty. Efekty te osiągnęte są poprzez cząstkowe działania zachodzące w trakcie interakcji z innymi. Te części działań pozwalają osiągać cele pomniejsze, prowadzące do pełnej prezentacji, odbioru i oceny, a także samooceny własnej tożsamości przez jednostkę. Tożsamość powstaje zatem w kontekstach społecznych uwarunkowań działań jednostki. Partnerzy interakcji (znaczący inni, nauczyciele, trenerzy, współpracownicy) są uwikłani w symbolizację i ideologie określonych światów społecznych, które dostarczają kategorii i nazw dla klasyfikacji świata i siebie.

Teoria tożsamości Anselma Straussa jest silnie zakorzeniona w koncepcji Charlesa Cooleya, gdzie jaźń odzwierciedlona pełni niezwykle ważną funkcję dostosowywania się jednostki do otoczenia społecznego (Cooley 1922: 184). Życie w umysłach innych jest podstawą do kreacji tożsamości, jej zmiany i czasami całkowitej transformacji.

Procesy jaźni odgrywają zatem ważną rolę w przystosowaniu jednostek do innych i do procesów

kooperacji w realizacji celów, które umysł planuje, sprawdza w wyobraźni, po czym daje impuls (opierając się na określonych motywach) do ich realizacji. Słuszność konstruowanych celów i sposobów realizacji sprawdza się zatem w praktyce, to praktyczne konsekwencje decydują o tym, czy nasze tożsamości są adekwatne do sytuacji społecznych, w których je prezentujemy lub z którymi w nie wchodzimy. Wiadać tutaj wyraźnie teorię tożsamości inspirowaną filozofią pragmatyzmu, a szczególnie tymi jej częściami, które odnoszą się do społecznych kontekstów działań jednostek (zob. Mead 1956: 43–59; 1975) oraz kontekstów przystosowywania się jednostki do społecznego otoczenia, jak możemy to zobaczyć w koncepcji funkcjonalnej jaźni Johna Deweya (zob. Bourdeaux 1972).

Symboliczne reprezentacje

Problematyka procesów symbolizacji środowiska społecznego i jego segmentów była w centrum zainteresowań A. Straussa od samego początku jego twórczości, dotyczy to również symbolizacji przestrzeni i czasu (Strauss 1976: 3). W pracy *Images of the American City* autor pokazuje symbolizację przestrzeni miejskiej w wyobrażeniach jego mieszkańców, a także przybyszów i podróżnych. Analizuje różnego rodzaju dokumenty, a także opowieści podróżne (*travel talk*) i literaturę podróżniczą. Miasto staje się przyczynkiem do konstrukcji znaczeń i konceptualizacji. Każdy mieszkaniec miasta musi posiadać określony słownik do nazywania danych segmentów miasta lub jego problemów, a także często szuka pojęcia (wyobrażenia [*image*]) dla całościowego wyrażenia tego, czym jest dane miasto, do pokazania jego unikalnych cech. Używa zatem przy-

miotników, by nazwać i ująć w sposób całościowy swoje miasto. Miasto może być personifikowane, a wtedy nabywa biografię i reputację (Strauss 1976: 12–14). Można je także porównywać (konstruowanie analogii) do różnych innych bytów, na przykład fabryk, domów szaleńców, rzeźnika i tym podobne („Chicago rzeźnikiem świata” – *Hog Butcher to the World* [Strauss 1976: 15]). Często szukając istoty miasta, pokazujemy jego pozorne zewnętrzne manifestacje, istota miasta jest wtedy zakamuflowana (Strauss 1976: 16). Miasta mogą też być opisywane w wymiarze czasowym. Na przykład amerykańskie miasta są związane z orientacją przyszłościową, a przyszłość najczęściej oznacza wzrost, ekspansję, postęp. Często metaforą używaną dla miasta jest rozwój. Mówi się także o ciągłości (wyobrażenie ewolucji) oraz o wieku miasta.

Te procesy dyskursywne przyczyniają się jednak do zmiany symbolizacji miasta. Symbolizacje nie są trwałe. Po ewentualnych zmianach symboliczne reprezentacje zawarte w anegdotach, sloganach, poezji, prozie ponownie krystalizują się i stają się publiczną własnością. Strauss również w tym przypadku zwraca uwagę na procesualny wymiar istnienia środowiska społecznego. Jakkolwiek konceptualizacje tego środowiska mogą być utrwalone, to ich użycia są przywoływane w zależności od aktualnych potrzeb społecznych. Posługują się nimi również socjologowie, na co zwraca uwagę Strauss w aneksie do wyżej cytowanej pracy. Pragmatyczne przystosowanie do otoczenia przy pomocy symbolizacji jest tutaj szczególnie widoczne.

Zwróćmy także uwagę na przedmiot zainteresowania A. Straussa. Jest nim miasto, obszar badań

i analiz socjologicznej szkoły chicagowskiej z przełomu XIX i XX wieku. Strauss nawiązuje tutaj do socjologii miasta stworzonej przez R. Parka. Bardzo znaczące jest zresztą powołanie w wyżej cytowanej pracy (zob. aneks [Strauss 1976: 256]) na Roberta Parka, który pisze, że oprócz ulic, budynków i instytucji „[m]iasto jest raczej stanem umysłu i pewnym zbiorem zwyczajów, tradycji i składa się ze zorganizowanych postaw oraz odczuć, które zawierają się w tych zwyczajach i są przekazywane w tradycji miasta” (Park, Burgess, McKenzie 1925: 1 [tłum. własne]). Stan umysłu to właśnie symbolizacja i konceptualizacja miasta, których poznanie jest niezwykle ważne, by zrozumieć miasto. W ten sposób Strauss łączy tutaj tradycję interakcjonizmu symbolicznego (Meada i Blumera, również rodem z Chicago) z tradycją socjologii miasta powstałą na Uniwersytecie Chicago (z inspiracji Parka i Burgessa, okres pierwszej szkoły chicagowskiej [zob. Fine 1995; Papachristos 2012]), łącząc jednocześnie przedmiot zainteresowań psychologii społecznej z przedmiotem zainteresowań socjologii miasta.

Symboliczne reprezentacje dotyczą także państw, krajów, narodów. Są one elementem wiążącym biografie z historią, instytucjami poprzez procesy biograficzne. Jednostki łączą swoje biografie z większymi istotnościami kolektywnymi (państwa, kraje) poprzez uzasadnienia symboliczne, mówiąc jednocześnie o rozwoju osobistym i kraju, który taki rozwój i wolność eksperymentowania zapewnia (Strauss 1995: 7). Proces biograficzny związany z rozwiązywaniem paradoksów lojalności (np. bycie zadeklarowanym Afrykaninem i/lub Amerykaninem, popieranie amerykańskiego liberalizmu i jednocześnie niemoc wydobycia wielu Afroame-

rykanów z biedy) może być związany z odwołaniem się do przyszłości, że taki konflikt może być rozwiązany w przyszłości, na rzecz której obecnie pracujemy (Strauss 1995: 9). Symboliczne reprezentacje krajów mogą posłużyć do budowania takich uzasadnień. Symboliczne reprezentacje danego kraju mogą się jednak różnić dla wielu segmentów społeczeństwa. Na przykład dla imigrantów w USA kraj ten może się kojarzyć z wolnością i emancypacją, a dla Afroamerykanów z opresją (Strauss 1995: 11). Strauss pokazuje niezwykle różnorodność symbolicznych reprezentacji, które są bardzo użyteczne w konstruowaniu tożsamości poprzez procesy biograficzne⁹.

Metodolog nauk społecznych

Jednym z największych osiągnięć A. Straussa jest opracowanie, wspólnie z B. Glaserem, a później z Juliet Corbin, metodologii teorii ugruntowanej. Metodologia ta była innowacyjnym dziełem w czasie, kiedy powstawała. Polega ona na systematycznym budowaniu teorii średniego zasięgu (teorii jakiegoś zjawiska, procesu lub ściśle wyodrębnionego obszaru rzeczowego) w oparciu o systematycznie zbierane dane empiryczne (Glaser, Strauss, 1967: 1–2). Taka „miniaturowa teoria” jest zatem pochodną analiz danych empirycznych (zob. Hammersley 1989: 170–171; Konecki 2000). Unika się tutaj logicznego sposobu budowania hipotez o wcześniej przyjęte aksjomaty bądź założenia, jak miało to miejsce na przykład w teoriach T. Parsonsa czy R. Mertona.

⁹ W pracy tej zaczyna się zainteresowanie Straussa problematyką biografii. Biografia składa się dla Straussa z 3 elementów: biograficznego czasu, koncepcji siebie i koncepcji ciała (1993: 97–106, 124; zob. także Baszanger 1998).

Schematy teoretyczne wyłaniają się w trakcie systematycznie prowadzonych badań terenowych z danych empirycznych, które bezpośrednio odnoszą się do obserwowanej części rzeczywistości społecznej. Hipotezy, pojęcia i własności pojęć są budowane w trakcie badań empirycznych oraz są wówczas modyfikowane i weryfikowane. Tak więc budowanie teorii związane jest z badaniami empirycznymi oraz doświadczaniem świata przez badaczy.

Metodologia teorii ugruntowanej była w latach sześćdziesiątych pewną krytyką, ale i alternatywą dla tradycyjnych, akademickich metod budowania teorii („konstrukcji z za biurka”). Tak zbudowane teorie, na przykład systemu społecznego, imperatywizmu funkcjonalnego czy społecznego działania, były nieugruntowane w wielu porównywalnych ze sobą obszarach empirycznych. Metodologia ta dodawała odwagi etnografom, badaczom wielu pojedynczych przypadków, by nie bali się uogólniania i analizy teoretycznej (Konecki 2000).

Metodologia teorii ugruntowanej była również opozycją wobec tak zwanego „teoretycznego kapitalizmu” (o czym pisze Glaser [1978: 9]), który uprawiają niektórzy teoretycy, włączając usilnie młodych adeptów nauk społecznych w utarte ścieżki i kanony opisu rzeczywistości społecznej oraz weryfikacji wcześniej sformułowanych tez, niszcząc innowacyjność i możliwości „odkrywania” nowych teorii: „[z]wolennik metodologii ugruntowanej nie jest teoretycznym niewolnikiem” (Glaser 1978: 9 [tłum. własne]). Zaleca się, by wchodząc na swój teren badawczy, analityk maksymalnie ograniczył prekonceptualizację swoich zamierzeń badawczych. Badacz nie wie, czy pojęcia te staną

się w jego teorii częścią istotnych kategorii wyjaśniających (Glaser, Strauss 1967: 45). Oczywiście prekonceptualizacja nie może być całkowicie zlikwidowana, zachęca się tu jedynie badacza, by we wstępnej fazie badań koncentrował się przede wszystkim na szczegółowym opisie cech zebranego materiału empirycznego (np. notatek z obserwacji uczestniczącej, opowieści organizacyjnych, narracji biograficznych, transkrypcji wywiadów swobodnych, transkrypcji nagrań wideo lub fotografii, opublikowanych raportów badawczych itp.), zanim sformułuje jakieś twierdzenie teoretyczne. Paradoksalnie zatem „konceptualizacja” przed badaniami polega w metodologii ugruntowanej na zaleceniu jej maksymalnego ograniczenia, by ważne problemy i zjawiska społeczne w danym obszarze nie umknęły badaczowi oraz by stworzone pojęcia miały pełne odniesienia empiryczne. Metodologia ta poprzez swoją elastyczność umożliwia zatem utrzymanie w trakcie badań tak zwanego „kontekstu odkrycia” (*serendipity*), to jest dzięki jej procedurom posiadamy zdolność poszukiwania i odkrywania zjawisk, których na początku badań nie szukaliśmy. Jest to możliwe także w badaniach terenowych, jeśli jesteśmy wystarczająco otwarci i wrażliwi na nowe wyłaniające się dane (zob. Konecki 2005: 188–201).

Od pewnego momentu Strauss rozwijał swoją metodologię analiz danych jakościowych niezależnie od B. Glasera. W książce z roku 1987 (*Qualitative Analysis for Social Scientists*) przedstawia procedury analizy danych jakościowych na przykładzie swych konsultacji ze studentami i innymi badaczami. Wspomina w niej o ważnej roli osobistego doświadczenia badacza w formułowaniu kategorii

i hipotez, używając po raz pierwszy terminu abdukcja, którego używano w filozofii pragmatyzmu za Ch. S. Peircem (Strauss 1987: 12; zob. także Strübing 2007a; Reichertz 2009). To doświadczenie powinno być skonceptualizowane i przeanalizowane, nie powinno bezpośrednio wchodzić do schematów teoretycznych, jeśli nie ma wystarczającego ku temu uzasadnienia. W abdukcji nie do końca chodzi tylko o rolę doświadczenia w formułowaniu hipotez i interpretacji danych, co podkreślał Strauss, ale jest tutaj obserwowalny istotny ślad pragmatycznego sposobu myślenia o badaniu naukowym. Abukcyjne myślenie dotyczy zdziwienia podczas odkrywania nowych faktów, nie zawsze bezpośrednio obserwowalnych. Abdukcja wprowadza wyjaśnienie (teorię) zarówno odnośnie nowego doświadczenia (*novelty*), jak i doświadczenia nieoczekiwanego (*anomaly*) (Timmermans, Tavory 2012). Wiedzę, która zawarta jest w hipotezach, posiadaliśmy wcześniej, jednak nowe zestawienie tej wiedzy poprzez łączenie różnych kategorii może dać nam odkrywcze hipotezy, o których wcześniej nie myśleliśmy. W pracy tej Strauss wprowadza ponadto po raz pierwszy pojęcie i procedurę „paradygmatu kodowania” danych jakościowych (mamy poszukiwać w danych: warunków, interakcji pomiędzy aktorami, strategii i taktyk oraz konsekwencji działań/zdarzeń/zjawisk) (Strauss 1987: 27–28).

Bardzo istotna w jego dokonaniach metodologicznych była współpraca z Juliet Corbin (1990)¹⁰.

¹⁰ Książka ta ([1990] oraz jej wydanie z 1998 r.) spotkała się z szerokim międzynarodowym odzewem i została przetłumaczona na język koreański, niemiecki, chiński, japoński, arabski, rosyjski, hiszpański, francuski, czeski, portugalski (dane o tej książce uzyskano ze strony <http://sbs.ucsf.edu/medsoc/anselmstrauss/cv.html> oraz z komunikacji bezpośredniej z A. Clarke).

Współpracując z Corbin, Strauss rozwinął koncepcję paradygmatu kodowania (1990: 96–115), do którego dodano konieczność opracowania „kategorii centralnej” oraz kontekstów jej działania, podzielono warunki na przyczynowe i interweniujące. Po raz pierwszy wprowadzono także koncepcję matrycy warunków, która miała pomóc opracowywać warunki działań na różnych poziomach – od indywidualnego, poprzez poziom interakcyjny, organizacyjny, społecznościowy, krajowy i międzynarodowy. Koncepcja paradygmatu kodowania, jak i matrycy warunków spotkała się z krytyką zarówno Glasera (1992) jak i Kathy Charmaz (2009), która rozwija bardziej pragmatyczną i konstruktywistyczną metodologię teorii ugruntowanej. Krytyka dotyczyła problemu używania pewnych apriorycznych konstruktów pojęciowych, które mają niejako wymuszać określoną interpretację danych w trakcie ich kodowania. Według Glasera zaprzecza to podstawowej idei teorii ugruntowanej, a mianowicie odkrywaniu teorii z danych empirycznych. Charmaz twierdzi natomiast, że teoria jest raczej konstruowana niż odkrywana. Dane nie są znajdowane, a wytwarzane. Konstrukcja teorii bazuje na pewnych założeniach, które jednak mogą być modyfikowane, bowiem konstruowanie teorii opiera się na pewnym dialogu z danymi, gdzie uzyskana wiedza i samowiedza badacza często pozwalają mu zmienić założenia badawcze, a także zrekonstruować istniejącą wiedzę (zob. artykuł Miliken i Schreiber [2012: 685], które pokazują związki metodologii teorii ugruntowanej z interakcjonizmem symbolicznym i pragmatyzmem, często nawet są to u badaczy związki nie w pełni uświadamiane; zob. także Strübing 2004; 2007a; 2007b; por. także Baert 2003: 100; 2005: 196–197). Strauss i Corbin

pokazali jednak jasno, że ich teorie są konstruowane. Paradoksalnie zarówno paradygmat kodowania, jak i matryca warunków pokazują, że konstrukcja teorii odbywa się poprzez nadawanie określonej struktury danym przy pomocy pojęć. Jednak zawsze treść i struktura teorii są odniesione do danych empirycznych i na nich się opierają. Konstrukcja ma charakter ciągłych nawrotów od dedukcji do indukcji, by modyfikować wcześniejsze ustalenia (rekonstruować kategorie, zmieniać hipotezy, rekonfigurować schematy teoretyczne), jeśli tak sugerują dane. Sprawdzianem dla teorii jest to, czy ona *pracuje*, to znaczy, czy wyjaśnia i dostarcza interpretacji dla zjawisk, które ma opisać i wyjaśnić. Jest to pragmatyczne ujęcie metodologiczne, które nie mówi nam, czy teoria „oddaje” rzeczywistość (tzn. czy przedstawia ją w sensie lustzanego odbicia), ale czy osiąga to, co zamierzała osiągnąć, na przykład wyjaśniła pochodzenie danego zjawiska lub pozwoliła je zrozumieć (por. „pragmatyczne ujęcie prawdy” [Baert 2003: 95]). Wiedza nie ma charakteru reprezentacji, a jest formą działania, które rozwiązuje problemy i zmienia świat, a rozumienie tego świata jest związane z rozumieniem także swojego w nim miejsca lub daje nadzieję na zmianę i lepszy świat (Rorty 1982: 160–166, 175; 1999; zob. także Mead 1956: 43–59). Według pragmatyzmu wiedza jest wynikiem rozwiązywania problemów (Strübing 2007a: 568).

Można tutaj przytoczyć bardzo adekwatny cytat z pracy W. Jamesa, który objaśni nam pragmatyczną esencję koncepcji „prawdziwości” jakiejś wiedzy, tezy te objaśniają nam znakomicie to, co chcą uzyskać Strauss i Corbin przy pomocy teorii ugruntowanych:

[p]rawdziwość jakiejś idei nie jest niezmienną własnością, która jej przysługuje. Prawdziwość przydarza się idei (...), prawdziwą czynią ją pewne wydarzenia. Jej prawdziwość jest w istocie pewnym wydarzeniem, jest procesem: mianowicie procesem weryfikacji; jest ona samą tą weryfikacją. Jej zasadność jest procesem jej uzasadnienia.

Co jednak z perspektywy pragmatycznej oznaczają same te słowa: weryfikacja i uzasadnienie? – Otóż oznaczają one konkretne konsekwencje praktyczne zweryfikowanych i uzasadnionych idei. (...) Z tej prostej intuicji pragmatyzm zaczerpnął swą ogólną koncepcję prawdy jako czegoś z gruntu związanego ze sposobem, w jaki jeden moment naszego doświadczenia może nas prowadzić ku momentom następnym, do których doprowadzić warto. (2004: 88–89)

„Nie ma głębokiego rozdźwięku pomiędzy teorią i praktyką, ponieważ z pragmatycznego punktu widzenia wszystko, co nazywamy teorią, a co nie jest grą słów, jest zawsze praktyką” (Rorty 1999: XXV [tłum. własne]). Takie właśnie praktyczne znaczenie miała socjologia pracy A. Straussa, której wypracowanie możliwe było przy zastosowaniu wyżej w skrócie opisanej metodologii.

Socjolog pracy i socjolog medycyny

Everett Hughes był istotnym inspiratorem analiz karier zawodowych (Becker, Strauss 1956: 253; zob. przypis 1). Strauss rozwijał socjologię pracy inspirowany dokonaniem szkoły chicagowskiej, a szczególnie Everetta Hughesa (Konecki 1988). Strauss rozwijał także koncepcję pracy jako działania, w ten sposób stopniowo budując teorię

działania (Strauss 1993). Praca jest dla niego niejako synonimem działania (Baszanger 1998). Dokonania te wiążą się jednocześnie z rozwojem koncepcji pracy w socjologii medycyny. Strauss i jego współpracownicy po raz pierwszy wskazali, że niektóre rodzaje pracy wykonywane w kontekstach medycznych i instytucji medycznych nie są zauważane. Są to prace wykonywane na przykład przez pacjentów, a także przez personel medyczny. Rozpoznanie tych rodzajów pracy jest niezbędne, by można było zaprojektować je w schemacie pracy nad trajektorią choroby. W ten sposób pojawia się pojęcie „pracy nad trajektorią choroby” (*trajectory work*), które stało się ważnym pojęciem w jakościowej socjologii medycyny. Pojęcie „praca nad trajektorią (choroby)” zdefiniowano następująco:

[u]kuliśmy termin trajektorii, aby opowiedzieć nie tylko o rozwoju choroby pacjenta, ale o całkowitej organizacji pracy wykonanej nad przebiegiem choroby, plus jej wpływ na osoby wykonujące tę pracę i jej organizację. Dla różnych chorób trajektoria będzie obejmowała różne medyczne i opiekuńcze działania, różne rodzaje umiejętności i inne środki, różny podział zadań wśród pracowników (włączając być może krewnych i samego pacjenta), będzie obejmowała ona jednocześnie całkowicie różne stosunki – instrumentalne i ekspresyjne. (Strauss i in. 1985: 8 [tłum. własne])

Dużym wkładem A. Straussa i badaczy z nim współpracujących jest analityczne wydobycie na powierzchnię pracy medycznej tych działań, które często za pracę nie są przez lekarzy uważane (Conrad, Bury 1997: 375). Ponadto ważne było skonstruowanie pojęcia „trajektorii”, które lepiej pozwala

zrozumieć sens pracy medycznej, jej organizację i problemy. Pojęcie to podkreśla procesualny charakter pracy. Choć uwzględnia się tutaj strukturalne warunki, struktury organizacji (np. szpitala) są w ciągłej zmianie i dostosowują się do określonych przebiegów działań, na przykład pracy nad trajektorią umierania pacjenta (Glaser, Strauss 1968: 239–240). Koncepcja pracy nad trajektorią choroby może również posłużyć jako instruktaż dla wielu specjalności medycznych współpracujących ze sobą w określonych przypadkach leczenia pacjenta, szczególnie wtedy, gdy pacjent cierpi (Riemann, Schütze 1991: 334). Strauss i jego współpracownicy pokazali, że problematyczne trajektorie również można kształtować. Socjologiczna analiza pozwala uchwycić związki zachodzące pomiędzy poszczególnymi elementami trajektorii pracy, które mogą być przyczyną problematyczności trajektorii. Uświadomienie sobie możliwych powodów problematyczności jest pierwszym krokiem w stronę jej rozwiązania i zwiększenia kontroli nad przebiegiem trajektorii. Widać tutaj korzenie pragmatyczne działań badawczych A. Straussa, teorie mają służyć zmianie działań (poznanie przyczyn problematyczności trajektorii i jej konsekwencje dla pacjentów i pracy lekarzy), a szerzej – zmianie społecznej, kiedy praca nad chorobą nabiera wymiaru humanistycznego (jest nie tylko pracą *stricto* medyczną), a pacjent staje się podmiotem interakcji z personelem medycznym.

Praca nad chorobą/zdrowiem oprócz cechy nieprzewidywalności pewnych wydarzeń posiada drugą, niezwykle ważną cechę, a jest nią „praca nad ludźmi” (*people work*), gdzie obiekt opracowany jest żywy, czujący i reagujący. Praca odbywa

się tutaj na poziomie interakcji. Analizy pracy na poziomie interakcji są dużym wkładem Straussa w socjologię pracy.

A. Strauss rekonstruuje na podstawie analizy danych jakościowych różnego rodzaju prace wykonywane w kontekście medycznym na poziomie interakcji. Wyodrębnia pracę nad odczuciami (*sentimental work*), jest to w większości praca nad emocjami. Problematyczność trajektorii powoduje niepokój, lęk, panikę, złość pacjenta. Wystąpienie takich stanów psychicznych może być związane również z tym, że praca medyczna jest wykonywana przez obcych; z czasem trwania trajektorii oraz z priorytetowością medycznego aspektu pracy w stosunku do innych okoliczności, na przykład tożsamości, biografii, postaw. Wyżej wspomniane stany psychiczne wymagają od personelu „pracy nad odczuciami”, która uspokoiłaby pacjenta i uczyniła go współpracownikiem w procesie terapeutycznym (Riemann, Schütze 1991: 129–132). Na pracę nad odczuciami składają się:

- praca interakcyjna i moralne reguły (*interactional work and moral rules*) – dotyczy świadomości reguł interakcyjnych, na przykład niełamania prywatności, konieczności wyjaśniania zauważalnych zmian w ciele pacjenta i tym podobnych;
- praca nad zaufaniem (*trust work*) – związana z budowaniem zaufania w relacjach personelu medycznego z pacjentem;
- praca uspokajająca (*composure work*) – związana z uspakajaniem psychicznym pacjenta;

- praca nad biografią (*biographical work*) – związana z rekonstrukcją biografii pacjenta i dostosowaniem do niej aktualnych wskazań lekarza;
- praca nad tożsamością (*identity work*) – związana z pracą nad zmianami tożsamości pacjenta w sytuacji jego aktualnej choroby;
- praca nad kontekstem świadomości (*awareness of context work*). Jest to inny typ pracy wykonywanej częściowo w celu ochrony i utrzymania tożsamości pacjenta, ale również, by pomóc pacjentowi zachować spokój;
- praca oczyszczająca (*rectification work*), która stosowana jest zazwyczaj po niewłaściwym potraktowaniu pacjenta przez lekarza (Riemann, Schütze 1991: 132–140).

W przebieg trajektorii uwikłani są również *krewni* pacjenta. Ponadto ważna jest konstatacja A. Straussa, że pacjent także wykonuje pracę, która wielokrotnie nie jest zauważana przez personel. Problem „niewidzialnej pracy” rozwija Strauss razem z Susan Leigh Star w artykule z roku 1999, gdzie omawiana jest niewidzialna praca domowa, a także w kooperacyjnych systemach informatycznych (Star, Strauss 1999).

Pojęcie trajektorii zostało stworzone, by uchwycić stadialność całego procesu pracy, jego komplikację i wielowymiarowość. Pojęcie trajektorii służy więc analizie pracy na poziomie interakcji; aspekt czynnościowy jest jednak także ujmowany w relacji do innych aspektów pracy, na przykład struktural-

nego. Interesujące jest tutaj ujęcie aspektu strukturalnego w pracy medycznej. Struktura nie jest elementem zewnętrznym w stosunku do procesu pracy. Struktura jest „zbiorem strukturalnych warunków, które przyczyniają się do uwzorowania zdarzeń i procesów, które częściowo są pod wpływem tych procesów i zdarzeń” (Strauss i in. 1985: 227 [tłum. własne]). A więc struktura jest tu ujmowana jako wymiar interaktywno-kontekstualny, wewnętrzny dla samego procesu pracy, podlegający permanentnym zmianom, także renegocjacja (zob. Konecki 1988).

Socjologia pracy A. Straussa jest silnie związana z pragmatyzmem w jego reformatorskich odcieniach (choćby w reformatorskich inspiracjach Deweya; por. Rorty 1999: XIV, 23–92). Strauss i jego współpracownicy, badając pracę nad chronicznymi chorobami (Glaser, Strauss 1968; Strauss 1973; Strauss, Glaser 1975; Rorty 1999), starali się przyczynić do ulepszenia systemu leczenia, a także zhumanizowania procesu umierania pacjentów¹¹. Ten pragmatyczny aspekt działań związany z diagnozą społeczną i praktycznymi zastosowaniami tej wiedzy widać szczególnie w poniższym cytacie:

[p]omaganie dotkniętym chorobami przewlekłymi oznacza dużo więcej niż tylko okazywanie współczucia lub posiadanie kompetencji medycznych. Tylko dzięki wiedzy i wrażliwości na *społeczne aspekty* kontroli objawów, schemat zarządzania chorobą, zapo-

biegania kryzysom, pracy nad umieraniem i śmiercią można rozwijać naprawdę skuteczne strategie i taktyki postępowania z konkretnymi chorobami i ogólnie z chorobami przewlekłymi. (Strauss 1973: 113 [tłum. własne])

Strauss i jego współpracownica Shizuko Fagerhaug próbowali także zmienić „system zarządzania bólem” w szpitalach, dając praktyczne porady, a nawet nawołując do działań politycznych w ramach organizacji, by zmienić reguły rządzące zapobieganiem bólowi pacjentów po operacjach chirurgicznych (1980: 47). Strauss, kształcąc ponadto personel medyczny w School of Nursing (UCSF) poprzez praktyczne badania nad interakcjami chorych, wprowadził do dyskursu medycznego wątki socjologiczne i psychologiczne (Conrad and Bury 1997).

Badania nad kontekstami świadomości miały pomóc personelowi medycznemu w borykaniu się z problemami wynikającymi z chronicznej i nieuleczalnej choroby w procesie leczenia. Często w ostatnich fazach choroby przed śmiercią praca nad kontekstami świadomości jest niezwykle ważna, by utrzymać na przykład zaufanie pacjenta do otoczenia i/lub spokój pacjenta. Ujawniać wiedzę o nieuchronnej śmierci pacjentowi (otwarty kontekst świadomości) czy też nie ujawniać (zamknięty kontekst świadomości), udawać, że nie wiemy, iż pacjent umiera (udawany kontekst świadomości) czy też nie? Jak radzić sobie z podejrzeniami pacjenta odnośnie naszej wiedzy dotyczącej jego nieuleczalnej choroby (kontekst podejrzeń) (Glaser, Strauss 1964; 1965a)? Podejmując próbę rozwiązania konfliktów pomiędzy różnymi wersjami kontekstów świadomości pacjenta, personelu i rodziny (które z nich

¹¹ Koncepcja trajektorii choroby i pracy nad trajektorią wpłynęła znacząco na rozwój badań i analiz jakościowych w ramach socjologii medycyny. Szczególnie dotyczy to pracy osób pielęgnujących pacjentów i opiekujących się nimi: pielęgniarzek, pracowników socjalnych, krewnych, duchownych itp.

mają być podtrzymywane?), często wpływamy na jakość pracy medycznej i dobrostan psychiczny umierających pacjentów. Na przykład „wzajemnie udawany kontekst świadomości” w sytuacji umierania pacjenta może mieć wpływ na jego samopoczucie, prywatność lub dumę (Glaser, Strauss 1965a: 77). Nasza wiedza o kontekstach świadomości i ich konsekwencjach dla praktyki medycznej może pomóc wszystkim uwikłanym w pracę nad trajektorią choroby. Dokonania Straussa mieszczą się w tradycji interakcjonistycznej szkoły chicagowskiej, gdzie kwestia zmiany społecznej była niezwykle istotnym motywem badań i działalności naukowej (Fisher, Strauss 1978a; 1978b; zob. także Baszanger 1998)¹².

Wiedza uzyskiwana w ten sposób nie miała odzwierciedlać jakiejś rzeczywistości, ale miała „czynić w niej różnicę”, co jest w pragmatyzmie powszechnie przyjętym założeniem (Baert 2005: 200–201).

¹² Oczywiście jest możliwe inne odczytanie teorii kontekstów świadomości. Można ją widzieć z punktu widzenia konstrukttywizmu i teorii literatury jako „dramatyczną parabolę pewnego odrodzenia religijnego”, gdzie umierający staje się bohaterem walczącym ze współczesną biurokracją, której głównymi reprezentantami są w instytucjach szpitali lekarze. Pielęgniarki odgrywają rolę obrońców pacjentów i często wykonują „brudną pracę” zamiast lekarzy. Natomiast Glaser i Strauss rekonstruują techniki interakcyjne zaangażowanych stron interakcji. Umierający pacjenci są często oszukiwani przez lekarzy, którzy nie chcą ujawnić im aktualnego stanu ich zdrowia (Seale 1999: 197–198). Glaser i Strauss występują niejako przeciwko istniejącemu w społeczeństwie amerykańskim tabu śmierci. Czynią to, według Seale, z perspektywy indywidualistycznej kultury amerykańskiej. Umierający pacjent powinien mieć możliwość wpływu na ostatnie chwile swego życia, będąc w pełni świadomym swego stanu. Jest to pewien kulturowy skrypt, który wpływa na opowieść autorów o kontekstach świadomości (Seale 1999: 200–201).

Nawet jeśli tak jest, to jednak Seale nie zauważa pragmatycznych korzeni dzieła Glasera i Straussa. Pragną oni pomóc rozwiązać problem samotności, niepewności pacjenta i jakości życia w ostatniej fazie jego trwania. Rekonstrukcją technik interakcyjnych i pokazywaniem ich konsekwencji przyczyniają się do zmiany wizji umierania w szpitalach i wprowadzania otwartego kontekstu świadomości. Stwarzają perspektywę i możliwość odmiennego sposobu działania personelu i zmiany systemu.

Teoretyk socjologiczny

Anselm Strauss tworzył także teorie socjologiczne. Widać to w jego twórczości prawie we wszystkich jego pracach. Nie ma prac badawczych bez odniesień teoretycznych i próby budowania oryginalnych uogólnień. Wspomniałem już o teorii kontekstów świadomości stworzonej z B. Glaserem, która jest jedną z bardziej popularnych jego teorii. Ponadto metodologia teorii ugruntowanej, której był współtwórcą, jest nakierowana na tworzenie teorii.

Pierwszą samodzielną próbą budowy teorii było zbudowanie teorii negocjacji i „ładu negocjacyjnego” (Strauss 1978a). Ład społeczny zwykle ujmowany jest statycznie, lecz Strauss w wymienionej pracy pokazuje, że może on być dynamiczny przepełniony negocjacjami. Ta koncepcja ładu społecznego nie reifikuje relacji pomiędzy zbiorowościami. Choć strukturalny kontekst negocjacji jest dla Straussa niezwykle ważny (widzieliśmy to już w jego koncepcji tożsamości), to jednak i on podlega zmianom. Wiele negocjacji odbywa się nieoficjalnie, konflikty mogą być ukryte, dlatego najczęściej socjolog obserwuje to, co może i umykają mu negocjacje i transakcje, które nie są ujawniane. W powyższej pracy Strauss wprowadza paradygmat analizy negocjacji. To, co istotne w negocjacjach, to sam ich proces, ale i działania towarzyszące (targowanie się, otrzymywanie nagród, spłacanie długów i negocjowanie umów). Ponadto analizuje się tutaj interakcje, typy aktorów, strategie i taktyki interakcyjne oraz konsekwencje negocjacji. Należy uwzględnić ponadto kontekst strukturalny negocjacji oraz bezpośred-

nie strukturalne cechy kontekstu działań. Będzie to tak zwany kontekst negocjacyjny związany ze świadomością cech sytuacji, w której zachodzą negocjacje (Strauss 1978a: 99).

Koncepcja ładu negocjacyjnego pojawiała się już wcześniej w pracach zbiorowych A. Straussa, na przykład w pracy *Psychiatric Ideologies and Institutions* (Strauss i in. 1964). Tutaj Strauss, właściwie tworząc pewną wersję socjologii organizacji, jednocześnie patrzy krytycznie na pojęcie „struktury społecznej”, choć jest ono uwzględniane w uwarunkowaniach wyłaniającego się ładu społecznego w instytucji szpitala psychiatrycznego. Struktura ta ma charakter dynamiczny, bowiem składają się na nią negocjujące i często będące w konflikcie grupy profesjonalne/zawodowe. Również wewnątrz grup zawodowych/profesjonalnych występują różnice i kształtują się różne wartości, interesy i tożsamości. Wykształcają się segmenty profesji, które prowadzą spory z innymi segmentami odnośnie misji profesji, podziału pracy, metodologii i technik leczenia i tym podobne (zob. Bucher, Strauss 1961: 326). Konflikt i konkurencja pomiędzy segmentami profesji kształtują procesualny charakter organizacji i jej struktur. W kontekście szpitala psychiatrycznego ważną rolę odgrywają ideologie leczenia pacjentów (somatyczne i psychoterapeutyczne podejście) i związane z tym tożsamości profesjonalne, bowiem kształtują się one najczęściej w silnym związku z tymi ideologiami. Ważne są także relacje instytucji i grup profesjonalnych względem zewnętrznych społeczności. Z tych elementów struktury społecznej wyłania się dynamiczny obraz instytucji, w której arenie sporu, konflikty, ne-

gociacje kształtują ostatecznie pewien względnie stabilny ład społecznych, który jednak podlega permanentnym zmianom. Organizacje są zatem ciągle w procesie.

Koncepcja ładu negocjacyjnego rozwijana przez wiele lat i dojrzewająca przy okazji coraz to nowych przedsięwzięć badawczych przekształcała się we w pełni dojrzałą koncepcję działania społecznego opisaną w *Continual Permutations of Action* (Strauss 1993). Teoria rozwijana przez Straussa była pewnym sprzeciwem wobec dominującej socjologii T. Parsonsa, zarówno w wersji funkcjonalistycznej, jak i w teorii działania (Gerhardt 2000).

Główną ideą teorii przedstawionej w pracy z roku 1993 jest to, że działanie ciągle ewoluuje w ramach nowych warunków, definicji sytuacji, tożsamości i redefinicji tożsamości.

Założenia tej teorii można przedstawić w skrócie w następujący sposób. W działania są włączone procesy pracy nad ciałem, a same działania zachodzą w interakcjach (właściwie interakcja jest „działaniem pomiędzy” – *inter-action*). Interakcje generują z kolei ciągle nowe znaczenia. Tam także ujawnia się nasza jaźń. Zewnętrzny świat ma charakter symboliczny i jest odtwarzany przez procesy mentalne jednostki. Jeśli tak jest, to trudno jest podzielić świat na zewnętrzny i wewnętrzny. Widać tutaj chęć odrzucenia przez A. Straussa różnych dualizmów (1993: 42–45; 1995: 4), co jest charakterystyczne dla myśli pragmatycznej (zob. Rorty 1999: XXVII). Podobnie niektóre racjonalne działania mogą być postrzegane jako nieracjonalne. Racjonalność działań jest problematyczna

i podlega definicjom społecznym. Emocje są z kolei aspektami działań, są ich immanentną częścią, tak samo jak ich temporalny charakter. Temporalność oznacza tutaj to, że działania rozwijają się poprzez fazy/stadia. Ponadto w temporalnym rozwoju określonych zjawisk (np. przejść statusowych) mają duże znaczenie przewidywania czasowe odnośnie szybkości w przechodzeniu statusów, co ma znaczenie dla koordynacji działań i ich dopasowywania (Glaser, Strauss 1965b: 59).

Dla Straussa myślenie w kategoriach środków i celów odnośnie działania jest dużym ograniczeniem, bowiem środki i cele mogą występować w różnych wymiarach i wzajemnie wpływać na siebie w trakcie działań. Ponadto w trakcie działania mogą zajść nieprzewidziane zdarzenia, które ingerują w jego przebieg, i mogą wpłynąć na czas jego trwania, tempo rozwoju lub strukturę, a także na procesy interakcji. Działania mogą się przecinać, powodując zmiany. Bardzo istotnym zjawiskiem społecznym i interakcyjnym jest dopasowywanie działań (*articulation*) poszczególnych uczestników (Strauss 1993: 40). Dopasowywanie może wynikać także z różnych perspektyw, które utrzymują uczestnicy interakcji, a perspektywy te pochodzą z różnych światów społecznych, które często krzyżują się, częściowo pokrywają, są ze sobą w konflikcie. Istnieje wiele warunków działania, które mogą być zrekonstruowane przy pomocy „matrycy warunków”. Matryca może nam pozwolić prześledzić „ścieżkę warunków”, które wpływają na dane działanie (Strauss 1993: 42). Interakcje problematyczne wiążą się często ze sporami odnośnie tego, jak działanie ma być prowadzone. Często w związku z tym powstaje arena, która

wpływa na kształt i przebieg działania, a także na tożsamości zaangażowanych osób.

Tak ujęte działanie uwikłane jest w pewne relacje ze światami społecznymi, ale one także zmieniają się, dzielą, wchodzą ze sobą w konflikty, krzyżują się. Wszystkie te uwarunkowania są w permanentnej zmianie i podlegają także zmieniającym się interpretacjom ze strony działających podmiotów. Ostatecznie wykształca się pewien rodzaj zgody, ładu społecznego, który ciągle ma charakter negocjacyjny (*negotiated order*), a struktury są ciągle w procesie. Zatem według Straussa w strukturach zawsze istnieje potencjał zmiany, który za Rortym moglibyśmy nazwać „nadzieją” na rozwój i przekształcenie świata.

Tę „nadzieję” widać wyraźnie u A. Straussa w **teoretycznej koncepcji światów społecznych**. Społeczny świat jest pewną formą asocjacji społecznej opartej na wspólnych zainteresowaniach i podjęciu jakiegoś działania, które wykonują jednostki, i to definiuje ich przynależność do tego świata.

Używam tutaj pojęcia świata społecznego, tak jak został on opracowany w socjologii interakcyjnej przez A. Straussa (1978b; 1982) i jego kontynuatorów (Becker 1982; Star, Griesemer 1989; Clarke 1991; zob. także Kacperczyk 2005). Społeczny świat ogniskuje się wokół pewnego podstawowego działania, które go wyodrębnia. Można wyróżnić wiele społecznych światów, na przykład świat badaczy jakościowych, świat praktykowania jogi, świat wspinaczy, świat tańca towarzyskiego, świat zbierania znaczków, świat medycyny niekonwencjonalnej, świat podróżowania turystycznego i tym

podobne. Świat posiada wyróżniające go działania podstawowe, które wiąże się z innymi działaniami pomocniczymi wspomagającymi główną działalność społecznego świata. Świat posiada **miejsca**, gdzie działanie może być realizowane, ale także **technologię**, czasami innowacyjną, która pozwala wykroić dla danego świata przestrzeń zarówno symboliczną, jak i fizyczną. W społecznym świecie mamy zwykle **podział pracy** – jedni zajmują się uzasadnianiem istnienia świata (legitymizacją i teoretyzowaniem oraz działaniami *Public Relations*), inni poszukiwaniem nowych miejsc dla działania, nauczaniem technicznych umiejętności i tym podobne. Niektóre jednostki same wykonują wiele z tych działań. Istnieje wiele działań towarzyszących, jak obrona, atak, tworzenie stowarzyszeń, co wspomaga realizację działania głównego (Strauss 1978b; Kacperczyk 2005). Powstają też areny sporu: kto jest autentycznym członkiem tego świata, jakie są jego granice, jakie są uzasadnienia dla jego istnienia (tzw. legitymizacja) i tym podobne. Czasami pojawia się obiekt graniczny, który jest elementem, wokół którego toczy się spór.

Konkluzje

Anselm Strauss skonstruował w swych dziełach pewien zbiór kategorii oraz perspektywę procesualnego widzenia rzeczywistości społecznej i psychologicznej. Akcentował konieczność rozumienia i łączenia dwóch sfer istnienia człowieka – psychologicznej i społecznej. Tożsamość jest możliwa do zrozumienia poprzez odniesienie jej do uwarunkowań strukturalnych i zbiorowych, a życie zbiorowe jest możliwe do zrozumienia poprzez odniesienie go do wymiaru indywidualnego i tożsamościowe-

go. Pojęcie interakcji łączy te wymiary. Tutaj odbywa się niejako negocjacja struktury społecznej z definicjami sytuacji dokonywanymi przez jednostki, tożsamość – podobnie jak świat społeczny – jest konstruowana w procesach interakcyjnych.

Książka *Zwierciadła i maski* został przetłumaczona na język polski zbyt późno, by mogła wywrzeć większy wpływ na polską socjologię i psychologię społeczną. Jednak nawet tak późne przetłumaczenie tej pracy jest niezwykle ważne dla dalszego rozwoju inspiracji czerpiących z interakcjonizmu symbolicznego w wielu przedsięwzięciach badawczych i analitycznych. Gdy dodamy do tego tłumaczenie pracy metodologicznej *Odkrywanie teorii ugruntowanej*, dorobek A. Straussa i jego szkoły ma szansę na szerszą recepcję idei tej wersji symbolicznego interakcjonizmu, którą reprezentuje A. L. Strauss. A więc wersji akcentującej: transformację tożsamości odbywającą się w kontekstach strukturalnych i zbiorowych, której analiza jest możliwa poprzez umiejscowienie tej kategorii w wymiarach działania, interakcji, w światach społecznych oraz dzięki przyjęciu metodologii badań jakościowych oraz koncentracji na zastosowaniach praktycznych wygenerowanych kategorii i teorii. Istotne jest także dostrzeżenie ciągle ważnych idei pragmatyzmu w inspirowaniu metod i analiz socjologicznych. Choć wpływ pragmatyzmu na rozwój nauk społecznych nie jest obecnie doceniany (por. Baert 2003: 89), to jednak uwidocznienie wpływów pragmatyzmu na socjologię A. Straussa, a także jego wpływu na wielu współczesnych badawczy w Polsce, pozwala zobaczyć inspiracje pragmatyzmu w naukach społecznych, szczególnie w socjologii jakościowej (Konecki, Chomczyński 2012), we właściwych

proporcjach. Trzeba podkreślić, że pragmatyzm jest obecnie ponownie odkrywany w filozofii nauk społecznych, co może mieć wpływ na ponowną rewitalizację jego idei, również tych opisywanych obecnie jako neopragmatyzm (Baert 2003: 91).

Sam Anselm Strauss przypisuje swoją twórczość do interakcjonistycznej socjologii w stylu Chicago, gdzie tradycja J. Deweya i G. H. Meada została połączona z badawczym dorobkiem Parka, Burghessa i ich uczniów (zob. Wprowadzenie do wydania francuskiego *Miroirs et masques* 1992). Natomiast niektórzy próbują określić A. Straussa jako kontynuatora socjologii ewolucjonistycznej z końca XIX i początku XX wieku, socjologii utylitarnej typu Spencera, a nie tradycji Simmela wprowadzonej do Uniwersytetu Chicago przez Albiona Smal-la (Gerhardt 2000). Teoria światów społecznych ma niejako pokazywać wpływy ewolucjonizmu i utylitaryzmu. Areny (spory pomiędzy różnymi grupami) w światach społecznych pokazują niejako walkę o dominację i przestrzeń oraz zasoby tak, jakby była to walka o nisze ekologiczne. I jak to w takiej walce, zwycięża silniejszy. Strauss podkreślając pewną wolność jednostki (*laissez-faire*) w interakcjach w tworzeniu na przykład tożsamości, podkreślając również rolę konfliktu, negocjacji, był niejako zwolennikiem utylitaristycznego pozytywizmu, gdzie wojna wszystkich przeciwko wszystkim jest na porządku dziennym i kształtuje czasowo ład społeczny, który i tak za chwilę ulegnie zmianie (Gerhardt 2000: 55–58) i rozwojowi, zgodnie z zasadami ewolucji społecznej.

Gdyby można było przyjąć taką wizję twórczości Straussa, to mimo wszystko należy spojrzeć

na główne inspiracje, które przyjmuje A. Strauss w swoich dziełach (powołania na takie nazwiska, jak: Park, Dewey, Mead, Blumer), i jak sam pisze we wprowadzeniu do książki *Zwierciadła i maski*, a także w wielu miejscach pracy *Continual Permutations of Action* – są to prace mocno wpisujące się w tradycje amerykańskiego pragmatyzmu oraz socjologicznego interakcjonizmu szkoły chica-go. Podobnie odnosi się to do metodologii teorii ugruntowanej (Strauss 1987: 5–6). Należy podkreślić, że interakcjonizm w teoretycznym podejściu do interpretacji społeczeństwa był obecny także u R. Parka, który będąc uczniem G. Simmela, postrzegał zbiorowe działania jako społeczne formy wyłaniające się z sieci interakcji, które stanowią istotę zbiorowości. Jednak Park był także zwolennikiem obserwacji konkretnego i tego, co szczególne w danej sytuacji (Hammersley 1989: 72–73). Podobnie Anselm Strauss, tworząc teorie formalne (przejść statusowych, kontekstów świadomości), także był czuły na punkcie detali etnograficznych, których rolę w konceptualizacji danych doceniał, choć sam nie przeceniał etnograficznej dokładności (zob. Prus 1997: 10).

Strauss bardzo wcześnie został wprowadzony do tradycji pragmatycznej, studiując biologię na studiach licencjackich na Uniwersytecie Wirginia, już czytał Deweya (Maines 1991). Jeśli przyjmiemy pragmatyczną koncepcję analizy dzieł, to jakiegolwiek możemy mieć skojarzenia z innymi teoriami i koncepcjami czy teoretykami, to jednak powinniśmy przede wszystkim uwzględnić punkt widzenia aktora/autora (por. Baert 2003: 94) i zobaczyć, czy rzeczywiście jego idee dają się przypisać do idei pragmatyzmu. Darwinizm i jego ewolucjo-

nizm zawsze były obecne w myśli pragmatycznej (np. w pracach Deweya, Jamesa [zob. Bourdeaux 1972; Rorty 1999: XIX; Baert 2003: 93, 101]), zatem trudno powiedzieć, że A. Strauss był „ambiwalentnym interakcjonistą”, jak tego chce Gerhardt (2000). Ponadto należałoby raczej mówić o postewolucjonizmie i społecznym ewolucjonizmie, którym był amerykański pragmatyzm J. Deweya czy G. H. Meada (Strauss 1956: V, IX; zob. także fragmenty wywiadu z A. Straussem, gdzie podkreśla swoje związki z Deweyem i Meadem [Baszanger 1998]). Wpływy darwinizmu w teorii poznania, gdzie uważa się, że borykanie się z aktualnymi warunkami życia wyznacza nam perspektywy oglądu świata, są oczywiste w pragmatyzmie. Identycznie pojmuje tę kwestię poznania świata (poznanie uwarunkowane warunkami życiowymi) interakcjonizm symboliczny, a Strauss, śledząc badawczo walki ideologiczne (Strauss i in. 1964) i spory (Strauss i in. 1985) w kontekstach szpitalnych, widział wpływ dominujących ideologii i koncepcji opieki nad pacjentami na rzeczywistość i układ sił oraz władzy w instytucji w określonym momencie. „Prawdziwe” ideologie i koncepcje są wynegocjowane i wdrożone w życie, które je następnie weryfikuje, i albo zostają one odrzucone, albo zmodyfikowane bądź zostają na jakiś czas obowiązujące w instytucji. Rzeczywistość jest dla pragmatyków ciągle wytwarzana (zob. Baert 2003: 93), jednak jednocześnie Strauss (wraz z Glaserem) w książce *Awareness and Dying* (1965a; zob. także prace tych autorów z roku 1964) w pewnym sensie odnosi się do socjologii formalnej, socjologii simmelowskiej, w której poszukiwanie stałych form interakcji (w tym przypadku kontekstów świadomości) jest również możliwe w tej tradycji socjo-

logii interakcjonistycznej. „Ambiwalencja” jest zewnętrznym terminem, który Uta Gerhardt nakłada na całość dorobku A. Straussa.

Strauss jednym tchem mówi o wpływie pragmatyzmu i Szkoły Chicago (odmiany interakcjonistycznej) na swój dorobek i nie stanowi to dla niego problemu, dychotomie, które może wprowadzić zewnętrzny analityk, niekoniecznie muszą być problemem dla takiego „pragmatycznego interakcjonisty”, jakim był A. Strauss (zob. Strauss 1993: 46). Nie jest on ambiwalentny w swoich analizach światów społecznych, a wręcz przeciwnie – niezwykle koherentny w stosowaniu swojej perspektywy.

Podkreślając wpływy pragmatyzmu na twórczość Straussa, nie sposób pominąć jego działań instytucjonalnych. Kształcił on studentów medycyny i pielęgniarstwa, pokazując im społeczny wymiar procesu leczenia. Jego badania miały służyć ulepszeniu procesu leczenia i opieki medycznej osób chronicznie chorych i/lub umierających. Humanizm zawarty w tym przedsięwzięciu trudno przypisać hobbsowskiej koncepcji świata „walki wszystkich ze wszystkimi”. Należy podkreślić, że Strauss był także doradcą Międzynarodowej Organizacji Zdrowia, gdzie używał swojej wiedzy, by usprawnić system leczenia i opieki zdrowotnej w wielu krajach (zob. <http://sbs.ucsf.edu/medsoc/anselmstrauss/cv.html>). Taka postawa zgodna jest oczywiście z pragmatyczną sugestią, że „wiedza raczej niż odzwierciedlając zewnętrzny świat, czyni w nim różnicę” (Baert 2005: 201 [tłum. własne]). I o stworzenie tej różnicy Anselm Strauss starał się w swej pracy naukowej.

Bibliografia

Baert Patrick (2003) *Pragmatism, Realism, and Hermeneutics*. „Foundations of Science”, vol. 8, no. 1, s. 89–106.

----- (2005) *Towards a Pragmatist-Inspired Philosophy of Social Science*. „Acta Sociologica”, vol. 48, no. 3, s. 191–203.

Baszanger Isabelle (1998) *The Work Sites of an American Interactionist: Anselm L. Strauss, 1917–1996*. „Symbolic Interaction”, vol. 21, no. 4, s. 353–378.

Bauman Zygmunt (1994) *Ponowoczesne wzory osobowe* [w:] tenże, *Dwa szkice o moralności ponowoczesnej*. Warszawa: Instytut Kultury, s. 7–39.

Becker Howard S. (1963) *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance*. New York: Free Press of Glencoe.

----- (1982) *Art Worlds*. Berkeley: University of California Press.

----- (2009) *Outsiderzy. Studia z socjologii dewiacji*. Przełożyła Olga Siara. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Becker Howard S., Strauss Anselm L. (1956) *Careers, Personality, and Adult Socialization*. „American Journal of Sociology”, vol. 62, no. 3, s. 253–263.

Blumer Herbert (2009) *Interakcjonizm symboliczny*. Przełożyła Grażyna Woroniecka. Kraków: Nomos.

Boksański Zbigniew (1986) *Koncepcja tożsamości jednostki w pracach Anselma L. Straussa*. „Studia Socjologiczne”, nr 2, s. 89–110.

Bourdeaux Robert M. (1972) *John Dewey's Concept of Functional Self*. „Educational Theory”, vol. 22, no. 3, s. 334–343.

Bucher Rue, Strauss Anselm L. (1961) *Professions in Process*. „American Journal of Sociology”, vol. 66, no. 4, s. 325–334.

Burgess Ernest W. (1928) *Factors Determining Success or Failure on Parole* [w:] A. A. Bruce, ed., *The Workings of the Indeterminate Sentence Law and Parole in Illinois*. Springfield: Illinois State Parole Board, s. 205–249.

Charmaz Kathy (2009) *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. Przełożyła Barbara Komorowska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Clarke Adele E. (1991) *Social Worlds/Arenas Theory as Organizational Theory* [w:] D. R. Maines, ed., *Social Organization and Social Process. Essays in Honor of Anselm Strauss*. New York: Aldine de Gruyter, s. 119–158.

----- (2006) *Situational Analysis: Grounded Theory After the Post-modern Turn*. Thousand Oaks: Sage.

Conrad Peter, Bury Mike (1997) *Anselm Strauss and the Sociological Study of Chronic Illness: A Reflection and Appreciation*. „Sociology of Health & Illness”, vol. 19, no. 3, s. 373–376.

Cooley Charles Horton (1922) *Human Nature and the Social Order*. New York: Charles Scribner's Sons.

Deegan Mary Jo (2007) *The Chicago School of Ethnography* [w:] P. Atkinson i in., eds., *Handbook of Ethnography*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Sage, s. 11–23.

Dewey John (2002) *Jak myślimy*. Przełożyła Zofia Bastegenówna. Warszawa: De Agostini, Altaya.

Fagerhaug Shizuko, Strauss Anselm L. (1980) *How to Manage Your Patient's Pain... And How Not To*. „Nursing”, vol. 10, s. 44–47.

Fine Allan G., ed., (1995) *A Second Chicago School? The Development of Postwar American Sociology*. Chicago: Chicago University Press.

Fisher Berenice, Strauss Anselm L. (1978a) *Interactionism* [w:] T. Bottomore, R. Nisbet, eds., *A History of Sociological Analysis*. New York: Basic Books, s. 457–499.

----- (1978b) *The Chicago Tradition: Thomas, Park, and Their Successors*. „Symbolic Interaction”, vol. 1, no. 2, s. 5–23.

Gerhardt Uta (2000) *Ambivalent Interactionist: Anselm Strauss and the „Schools” of Chicago Sociology*. „The American Sociologist”, vol. 40, s. 34–64.

Glaser Barney (1978) *Theoretical Sensitivity*. San Francisco: The Sociology Press.

----- (1992) *Basics of Grounded Theory Analysis*. Mill Valley: The Sociology Press.

Glaser Barney, Strauss Anselm L. (1964) *Awareness Contexts and Social Interaction*. „American Sociological Review”, vol. 29, no. 5, s. 669–679.

----- (1965a) *Awareness of Dying*. Chicago: Aldine de Gruyter.

----- (1965b) *Temporal Aspects of Dying as a Non-Scheduled Status Passage*. „American Journal of Sociology”, vol. 71, no. 1, s. 48–59.

----- (1967) *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. Chicago: Aldine de Gruyter.

----- (1968) *Time for Dying*. New York: Aldine de Gruyter.

----- (1971) *Status Passage. A Formal Theory*. Chicago: Aldine de Gruyter.

Goffman Erving (1956) *The Presentation of Self in Everyday Life*. Edinburgh: University of Edinburgh Social Sciences Research Centre.

----- (1961) *Asylums: Essays on Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Garden City: Anchor Books.

----- (1963) *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin.

----- (1981) *Człowiek w teatrze życia codziennego*. Przełożyli Helena Datner-Śpiewak, Paweł Śpiewak. Warszawa: PIW.

----- (2005) *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*. Przełożyły Aleksandra Dzierżyńska, Joanna Tokarska-Bakir. Gdańsk: GWP.

----- (2011) *Instytucje totalne*. Przełożyli Olena Waśkiewicz, Jacek Łaszcz. Sopot: GWP.

Hammerslay Martyn (1989) *The Dilemma of Qualitative Method. Herbert Blumer and the Chicago Tradition*. London, New York: Routledge.

James William (2004) *Pragmatyzm*. Przełożył Michał Filipczuk. Kraków: Wydawnictwo Zielona Sowa.

Kacperczyk Anna (2005) *Zastosowanie koncepcji społecznych światów w badaniach empirycznych* [w:] E. Hałas, K. T. Konecki, red., *Konstruowanie jaźni i społeczeństwa. Europejskie warianty interakcjonizmu symbolicznego*. Warszawa: Scholar, s. 169–191.

Konecki Krzysztof T. (1988) *Praca w koncepcji socjologii interakcjonistycznej*. „Studia Socjologiczne”, t. 1, s. 225–245.

----- (1992) *Nowi pracownicy a kultura organizacyjna. Studium folkloru fabrycznego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

----- (2000) *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

----- (2005) *Ludzie i ich zwierzęta. Interakcjonistyczno-symboliczna analiza społecznego świata właścicieli zwierząt domowych*. Warszawa: Scholar.

----- (2007) *Działanie przedsiębiorcze. Auto-praca nad tożsamością a społeczny proces konstruowania motywacji do działania przedsiębiorczego* [w:] J. Leoński, U. Kozłowska, red., *W kręgu socjologii interpretatywnej. Badania jakościowe nad tożsamością*. Szczecin: Economicus, s. 72–115.

Konecki Krzysztof T., Chomczyński Piotr (2012) *Słownik socjologii jakościowej*. Warszawa: Difin.

Legewie Heiner, Schervier-Legewie Barbara (2004) *Research is Hard Work, It's Always a Bit Suffering. Therefore on the Other Side it Should Be Fun*. „Forum Qualitative Sozialforschung / Forum Qualitative Research”, vol. 5, no. 3 [dostęp 15 grudnia 2005 r.]. Dostępny w Internecie: <<http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/562/1219>>.

Lindesmith Alfred R., Strauss Anselm L., eds., (1949) *Social Psychology*. New York: Dryden.

----- (1952) *Comparative Psychology and Social Psychology*. „American Journal of Sociology”, vol. 58, no. 3, s. 272–279.

David (1991) *Reflections, Framing, and Appreciations* [w:] tenże,

Social Organization and Social Process. Essays in Honor of Anselm Strauss. New York: Aldine de Gruyter, s. 3–9.

Marciniak Łukasz T., Rogala-Marciniak Sylwia (2011) *Coaching. Zbiór narzędzi wspierania rozwoju.* Warszawa: Wolters Kluwer.

Mead Georg H. (1956) *The Social Psychology of George Herbert Mead.* Chicago: University of Chicago Press.

----- (1975) *Umysł, osobowość i społeczeństwo.* Przełożyła Zofia Wolińska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Miliken Jane, Schreiber Rita (2012) *Examining the Nexus Between Grounded Theory and Symbolic Interactionism.* „International Journal of Qualitative Methods”, vol. 11, no. 5, s. 684–696.

Mingers John, Brocklesby John (1997) *Multimethodology: Towards a Framework for Mixing Methodologies.* „Omega”, vol. 25, no. 5, s. 489–509.

Papachristos Andrew (2012) *The Chicago School of Sociology* [w:] W. S. Bainbridge, ed., *Leadership in Science And Technology. A Reference Handbook.* Thousand Oaks: Sage, s. 472–479.

Park Robert E., Burgess Ernest W., McKenzie Roderick D. (1925) *The City.* Chicago: Chicago University Press.

Prus Robert (1997) *Anselm Strauss (A Tribute): Contributions to Symbolic Interaction.* „Studies in Symbolic Interaction”, vol. 21, s. 9–12.

Reichertz Jo (2009) *Abduction: The Logic of Discovery of Grounded Theory.* „Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research”, vol. 11, no. 1 [dostęp 6 marca 2014 r.]. Dostępny w Internecie: <<http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1001135>>.

Riemann Gerhard, Schütze Fritz (1991) „Trajectory” as a Basic Theoretical Concept for Analyzing Suffering and Disorderly Social Processes [w:] D. R. Maines, ed., *Social Organization and Social Processes. Essays In Honor of Anselm Strauss.* Hawthorne: Aldine de Gruyter, s. 333–347.

Rorty Richard (1982) *Consequences of Pragmatism.* Minneapolis: University of Minnesota Press.

----- (1999) *Philosophy and the Social Hope.* London: Penguin.

Schatzman Leonard, Strauss Anselm L. (1955) *Social Class and Modes of Communication.* „American Journal of Sociology”, vol. 60, no. 4, s. 329–338.

----- (1973) *Field Research.* Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Schuessler Karl, Strauss Anselm L. (1950) *A Study of Concept Learning by Scale Analysis.* „American Sociological Review”, vol. 15, no. 6, s. 752–762.

Seale Clive (1999) *Classics Revisited. Awareness of Method: Re-Reading Glaser & Strauss.* „Mortality”, vol. 4, no. 2, s. 195–202.

Star Susan L., Strauss Anselm L. (1999) *Layers of Silence, Arenas of Voice: The Ecology of Visible and Invisible Work.* „Computer Supported Cooperative Work”, vol. 8, no. 1/2, s. 9–30.

Star Susan L., Griesemer James R. (1989) *Institutional Ecology, “Translations” and Boundary Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley Museum of Vertebrate Zoology, 1907–1939.* „Social Studies of Science”, vol. 19, no. 3, s. 387–420.

Strauss, Anselm L. (1942) *Critical Analysis of the Concept of Attitude.* Niepublikowana praca magisterska. University of Chicago.

----- (1946a) *The Influence of Parent-Images Upon Marital Choice.* „American Sociological Review”, vol. 11, no. 5, s. 554–559.

----- (1946b) *The Ideal and the Chosen Mate.* „American Journal of Sociology”, vol. 52, no. 3, s. 204–208.

----- (1954a) *Strain and Harmony in American-Japanese War-Bride Marriages.* „Marriage and Family Living”, vol. 16, no. 2, s. 99–106.

----- (1954b) *The Development of Conceptions of Rules in Children.* „Child Development”, vol. 25, no. 3, s. 193–208.

----- (1956) *Introduction* [w:] tenże, *The Social Psychology of George Herbert Mead.* Chicago: University of Chicago Press, s. IV–XVI.

----- (1959) *Mirrors and Masks.* Glencoe: Free Press.

----- (1973) *America: In Sickness and Health.* „Society”, vol. 35, s. 108–114.

----- (1976) *Images of the American City*. New Brunswick: Transaction Publishers.

----- (1978a) *Negotiations*. San Francisco: Jossey-Bass.

----- (1978b) *A Social World Perspective*. „Studies in Symbolic Interaction”, vol. 1, s. 119–128.

----- (1982) *Social World and Legitimation Processes*. „Studies in Symbolic Interaction”, vol. 4, s. 171–190.

----- (1987) *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.

----- (1992) *Introduction* [w:] tenze, *Miroirs et Masques. Une Introduction à l'interactionnisme*. Paris: Métailié.

----- (1993) *Continual Permutations of Action*. New York: Aldine de Gruyter.

----- (1995) *Identity, Biography, History, and Symbolic Representations*. „Psychology Quarterly”, vol. 58, no. 1, s. 4–12.

----- (2013) *Zwierciadła i maski. W poszukiwaniu tożsamości*. Przełożyła Agnieszka Hałas. Kraków: Nomos.

Strauss Anselm L., Corbin Juliet (1990) *Basics of Qualitative Research*. London: Sage.

Strauss Anselm L., Glaser Barney, eds., (1975) *Chronic Illness and the Quality of Life*. St. Louis: C.V. Mosby.

Strauss Anselm L. i in. (1964) *Psychiatric Ideologies and Institutions*. New York: Free Press of Glencoe.

Strauss, Anselm L. i in. (1985) *Social Organization of Medical Work*. Chicago, London: University of Chicago Press.

Strübing Jörg (2004) *Grounded Theory. Zur Sozialtheoretischen und Epistemologischen Fundierung des Verfahrens der Empirisch Begründeten Theoriebildung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften,

----- (2007a) *Research as Pragmatic Problem-Solving: The Pragmatist Roots of Empirically-Grounded Theory* [w:] A. Bryant, K. Charmaz, eds., *The SAGE Handbook of Grounded Theory*. Los Angeles: Sage, s. 580–602.

----- (2007b) *Anselm Strauss*. Konstanz: UVK Verlags GmbH.

Timmermans Stefan, Tavory Iddo (2012) *Theory Construction in Qualitative Research: From Grounded Theory to Abductive Analysis*. „Sociological Theory”, vol. 30, no. 3, s. 167–186.

Cytowanie

Konecki Krzysztof T. (2015) *Anselm L. Strauss – pragmatyczne korzenie, pragmatyczne konsekwencje*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 11, nr 1, s. 12–39 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>.

Anselm L. Strauss—Pragmatic Roots, Pragmatic Implications

Abstract: In the paper, I will present scientific achievements of Anselm Strauss and the socio-philosophical context of how his concept of sociology emerged. The article at hand summarizes his biography and scientific development, his achievements in the field of social psychology, methodology of social science, sociology of work, and sociological theory, and I will refer to his inspirations deriving from pragmatism. Central and cohesive elements of the whole scientific achievements of A. Strauss are: processual and interaction-constructivist approach to social reality, processual-structural approach to self and identity, and the category of interaction as the underpinnings of all actions, where temporality is one of the main dimensions of social life analysis. I also will present his concept of identity and its interaction-constructivist character deriving from the tradition of social pragmatism. Moreover, I will present how his methodological achievements were conditioned.

Keywords: Anselm L. Strauss, symbolic interactionism, pragmatism, Chicago School, qualitative sociology